

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ІНСТИТУТ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

MIGRATION & LAW

VOLUME 4, ISSUE 1

2024

MIGRATION & LAW

VOLUME 4, ISSUE 1

It was founded on 18 February 2021. It is published 6 times a year
State registration certificate: series KB No. 24750-14690P as of 10 March 2021
Founder and publisher: National Academy of Management
15 Ushinsky St., Kyiv, Ukraine, 03151. Certificate ДК No. 4714 as of 23 April 2014
Co-founder: Institute of Modern Educational Technologies
9 Gnata Yury St., Kyiv, Ukraine, 03148

Included in the List of scientific specialized publications of Ukraine (category “B”) in public administration, law, economics, sociological and political sciences (specialties: 051 – Economics, 052 – Political science, 054 – Sociology, 081 – Law, 281 – Public management and administration, 292 – International economic relations, 293 – International law) in accordance with the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07 April 2022 No. 320, 06 June 2022 No. 530 and 20 June 2023 No. 768

EDITORIAL BOARD

KURYLIIUK Yurii — Editor-in-Chief, DSc in Law (National Academy of Management)

Ukrainian Members of the Editorial Board

BABIN Borys, DSc in Law (National Aviation University)
BIL Maryana, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine)
BORTNIK Nadiya, DSc in Law (Admiral Makarov National University of Shipbuilding)
BRASLAVETS Oleksiy, PhD in Econ. (National Academy of Management)
KAMINSKA Nataliia, DSc in Law (National Aviation University)
KOLOMIYETS Natalia, DSc in Law (Chernihiv Polytechnic National University)
KOSTYNETS Valeriya, DSc in Econ. (National Academy of Management)
MALYNOVSKA Olena, DSc in Public Adm. (National Institute for Strategic Studies)
MYTROFANOV Igor, DSc in Law (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)
NIKIFORENKO Volodymyr, DSc in Law, PhD in Public Adm. (Administration of the State Border Guard Service)
OVCHAR Pavlo, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (National Academy of Management)
OLIINYK Svitlana, PhD in Law (European Union Advisory Mission Ukraine)
POZDNYAKOVA-KYRBIATIEVA Ellina, DSc in Soc. (Khortytsia National Educational & Rehabilitation Academy)
POZNYAK Olexii, PhD in Econ. (Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine)
POKATAEV Pavlo, DSc in Law, DSc in Public Adm. (Classical Private University)
RADZIVILL Olexandr, PhD in Law (National Aviation University)
SITSINSKA Maya, DSc in Public Adm. (Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute)
SHEVCHUK Olexandr, DSc in Polit. (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)
FILIPPOV Stanislav, DSc in Law (Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service)
FILIPPOVA Victoria, DSc in Public Adm. (Kherson National Technical University)
ZHALILO Yaroslav, DSc in Econ. (National Institute for Strategic Studies)
ZOSKA Yana, DSc in Soc. (Mariupol State University)
YAGUNOV Dmytro, DSc in Polit., PhD in Public Adm. (Vasyl Stus Donetsk National)
YEROKHIN Serhiy, DSc in Econ. (National Academy of Management)

International Members of the Editorial Board

BERMEJO Rut, PhD in Polit. (University Rey Juan Carlos, Spain)
BUČIŪNAS Gediminas, Dr in Law (Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University, Lithuania)
GÓRNY Agata, Dr hab. in Soc. (Warsaw University Center for Migration Studies, Poland)
VOLLMER Bastian, PhD in Soc. (Catholic University of Applied Sciences Mainz, Germany)
KRUESSMANN Thomas, Dr in Law (University of Kent, England)
MARQUES José, PhD in Soc. (Polytechnic Institute of Leiria, Portugal)
TRAUNER Florian, DSc in Polit. (Vrije Universiteit Brussel, Belgium)
FRANK Libor, PhD in Polit. (University of Defence, Czech Republic)

Recommended for printing by the Academic Council of the National Academy of Management
(minutes No. 1 as of 25 January 2024)

The authors of the articles are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, names of enterprises, organizations, institutions and other information. Opinions expressed in the articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editors.

MIGRATION & LAW

VOLUME 4, ISSUE 1

Засновано 18 лютого 2021 р. Виходить 6 разів на рік
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 24750-14690Р від 10.03.2021

Засновник і видавець: ВНЗ «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15. Свід. ДК № 4714 від 23.04.2014.

Співзасновник: Інститут сучасних освітніх технологій

Україна, 03148, м. Київ, вул. Гната Юри, 9.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з державного управління, соціологічних, економічних, політичних і юридичних наук (спеціальності: 051 – Економіка, 052 – Політологія, 054 – Соціологія, 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування, 292 — Міжнародні економічні відносини, 293 - Міжнародне право) відповідно до наказу МОН України від 07.04.2022 № 320, від 06.06.2022 № 530 та від 20.06.2023 № 768

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КУРИЛЮК Юрій — головний редактор, д.ю.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

Українські члени редколегії

БАБІН Борис, д.ю.н., проф. (Національний авіаційний університет)

БІЛЬ Мар'яна, д.е.н, к.держ.упр., с.н.с. (Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України)

БОРТНИК Надія, д.ю.н, проф. (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова)

БРАСЛАВЕЦЬ Олексій, к.е.н. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЄРОХІН Сергій, д.е.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЗОСЬКА Яна, д.соц.н., проф. (Маріупольський державний університет)

ЖАЛІЛЮ Ярослав, д.е.н., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

КАМІНСЬКА Наталія, д.ю.н., проф. (Національний авіаційний університет)

КОЛОМІЄЦЬ Наталія, д.ю.н., проф. (Національний університет «Чернігівська політехніка»)

КОСТИНЕЦЬ Валерія, д.е.н., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

МАЛИНОВСЬКА Олена, д.держ.упр., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

МИТРОФАНОВ Ігор, д.ю.н., проф. (Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського)

НІКІФОРЕНКО Володимир, д.ю.н., к.держ.упр., доц. (Адміністрація Держприкордонслужби України)

ОВЧАР Петро, д.е.н., к.держ.упр., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ОЛІЙНИК Світлана, к.ю.н. (Консультативна місія Європейського Союзу в Україні)

ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Елліна, д.соц.н., проф. (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)

ПОЗНЯК Олексій, к.е.н., с.н.с. (Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України)

ПОКАТАЄВ Павло, д.ю.н., д.держ.упр., проф. (Класичний приватний університет)

РАДЗІВІЛЛ Олександр, к.ю.н., доц. (Національний авіаційний університет)

СІЦІНСЬКА Майя, д.держ.упр., с.д. (Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут)

ФЛІППОВ Станіслав, д.ю.н., проф. (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького)

ФІЛІППОВА Вікторія, д.держ.упр., проф. (Херсонський національний технічний університет)

ШЕВЧУК Олександр, д.політ.н., проф. (Чорноморський національний університет ім. П. Могили)

ЯГУНОВ Дмитро, д.політ.н., к.держ.упр., доц. (Донецький національний університет ім. В. Стуса)

Іноземні члени редколегії

БЕРМЕХО Рут, PhD in Polit. (Університет Рея Хуана Карлоса, Іспанія)

БУЧЮНАС Гедімінас, Dr in Law (Університет Миколаса Ромериса і Університет Вітаутаса Великого, Литва)

ВОЛМЕР Бастіан, PhD in Soc. (Католицький університет прикладних наук Мейнца, Німеччина)

ГУРНИ Агата, Dr hab. in Soc. (Центр дослідження міграції Варшавського університету, Польща)

КРЮССМАН Томас, Dr in Law (Кентський університет, Велика Британія)

МАРКЕС Хосе, PhD in Soc. (Політехнічний інститут Лейрії, Португалія)

ТРАУНЕР Флоріан, DSc in Polit. (Брюссельський вільний університет, Бельгія)

ФРАНК Лібор, PhD in Polit. (Університет оборони, Чехія)

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління»

(протокол № 1 від 25 січня 2024 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

ЗМІСТ

CONTENTS

1. Маргіналізація міграції як фактор впливу на злочинність /
Marginalisation of migration as a factor influencing crime
Курилюк Юрій / Kuryliuk Yurii 5
2. Освітня міграція українців під час війни: аспект дистанційного
навчання / Education-related migration of Ukrainians during war: the
distance learning aspect
Семенкова Марина / Semenкова Maryna 18
3. Запобігання насильницьким злочинам, що вчиняються маргіналь-
ними групами / Prevent of violent crimes committed by marginal groups
Джужа Олександр, Василевич Віталій /
Dzhuzha Oleksandr, Vasilevich Vitaliy 31
4. Шахрайство під час представництва в суді маломобільних груп
мігрантів особами без повноважень (кримінально-правові аспекти
правосуддя) / Fraud in the course of representation of low-mobility
groups of migrants in court by persons without powers (criminal law
aspects of justice)
Кришевич Ольга / Kryshevych Olha 43
5. Новітні підходи захисту вимушено переміщених осіб у праві Євро-
пейського Союзу / Latest approaches to protection of forcibly displaced
persons in the European Union Law
Калиновський Богдан / Kalynovskyi Bohdan 55

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-1-5-17>

УДК 314.7:316.624.2:343.9-058.17

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ МІГРАЦІЇ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

MARGINALISATION OF MIGRATION AS A FACTOR INFLUENCING CRIME

Юрій Курилюк¹

Національна академія управління

(вул. Ушинського, 15, м. Київ, Україна, 03151)

Yurii Kuryliuk

National Academy of Management

(15, Ushynskogo, Kyiv, Ukraine, 03151)

Отримано: 12.12.2023. Затверджено: 21.01.2024

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються деякі аспекти детермінації злочинності маргіналізованими групами осіб, які відповідно до міжнародно-правових актів, імплементованих до законодавства відповідних держав, визнаються мігрантами. Установлено, що залежно від тимчасової і територіальної конкретики, соціальні корені злочинності можуть набувати різний зміст, проте в більшості випадків вони включають у себе соціальну диференціацію та поляризацію суспільства, проблеми кризи системи цінностей і поведінкових установок, політичну та економічну нестабільність. Разом із тим, до соціальних коренів міграційної злочинності слід віднести культурні особливості окремих етнічних груп, їх слабе бажання активно взаємодіяти з населенням приймаючої держави, що обумовлює до маргіналізації цих груп, демонстрації злочинної поведінки своїх представників у порівнянні з іншими верствами корінного населення. Маргінальна поведінка навіть законослухняного мігранта, який має високий рівень правосвідомості, здатна стимулювати криміногенну ситуацією, обумовлену сукупністю низки негативних економічних, соціальних, політичних та інших факторів (причин),

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік НАН вищої освіти України; orcid 0000-0002-4035-4431; e-mail: kuryluk.yuri@gmail.com

а також психологічного ставлення місцевого населення до мігранта, що утворюють сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення. Маргіналізація міграції може бути певним джерелом для соціальних конфліктів з місцевим населенням, спричинити делінквентну поведінку та криміналізацію приймаючого мігранта суспільства.

Ключові слова: міжнародна міграція; маргіналізація особи; маргінальні групи; запобігання злочинності; детермінація злочинності; соціалізація та інтеграція.

ABSTRACT

The article examines some aspects of determination of crime by marginalised groups of persons who are recognised as migrants under international legal acts implemented in the legislation of the respective States. It is established that, depending on the time and territorial specifics, the social roots of crime may take on different meanings, but in most cases they include social differentiation and polarisation of society, problems of the crisis of the system of values and behavioural attitudes, political and economic instability. At the same time, the social roots of migration crime include the cultural characteristics of certain ethnic groups, their weak desire to actively interact with the population of the host state, which leads to the marginalisation of these groups and the demonstration of criminal behaviour by their representatives in comparison with other segments of the indigenous population. The marginal behaviour of even a law-abiding migrant with a high level of legal awareness can stimulate a criminogenic situation caused by a combination of a number of negative economic, social, political and other factors (causes), as well as the psychological attitude of the local population to the migrant, which create favourable conditions for committing a criminal offence. The marginalisation of migration can be a source of social conflicts with the local population, cause delinquent behaviour and criminalisation of the migrant's host society.

Key words: international migration; marginalisation of persons; marginalised groups; crime prevention; determination of crime; socialisation and integration.

I. ВСТУП

Сучасний розвиток злочинності визначається низкою ключових тенденцій, що формують її природу: криміналізацією свідомості внаслідок деформації правової культури; розривом традиційних соціальних зв'язків між людьми в контексті масової міграції та соціальної поляризації суспільства; деструктивним сприйняттям реальності внаслідок руйнування традиційної для теперішнього суспільства системи цінностей. Етичний плюралізм ускладнює моральну оцінку злочинних діянь і створює підґрунтя для виправдання злочинної поведінки, що в комплексі з проблемами соціального та соціокультурного характеру (зокрема, міграції) стає безпосередньою причиною криміналізації суспільства.

У кримінології вважається доволі усталеною позиція про те, що зовнішні та внутрішні фактори злочинності тісно взаємодіють із особистісними характеристиками мігрантів¹. Саме тому важливе значення для пізнання причинно-наслідкових зв'язків, які лежать в основі злочинності мігрантів, і забезпечення відповідних превентивних заходів має вивчення осіб мігрантів, які вчинили злочини, й умов їх соціалізації у приймаючому суспільстві².

При цьому існує думка, що кримінальні правопорушення, які вчиняються нерегулярними мігрантами, вимушеними переселенцями та біженцями, є маргінальною злочинністю, оскільки маргінальність і злочинність можуть трактуватися не тільки у вигляді припущення, що маргінал в силу низки обставин схильний до вчинення кримінальних правопорушень, але й у вигляді припущення, що маргінал, як і мігрант, перебуває на «околиці» соціального життя певного приймаючого його суспільства, є меншою мірою захищений у правовому відношенні, ніж інші, і частіше стає жертвою різного роду кримінальних правопорушень³.

Низка аспектів запобігання злочинності мігрантів досліджувалися такими науковцями, як: А. М. Бабін, А. О. Йосипів, А. В. Калініна, Ю. В. Нікітін, А. М. Притула, С. І. Халимон, Г. М. Чхеїдзе, В. І. Шакур та деякі інші. Проте більшість положень наукових праць мають фрагментарний характер, а дослідження проблеми кримінологічної характеристики впливу маргіналізації міграції на злочинність практично відсутні.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є розкриття деяких аспектів детермінації злочинності маргіналізованими групами осіб, які відповідно до міжнародно-правових актів, імплементованих до законодавства відповідних держав, визнаються мігрантами. Для реалізації зазначеної мети використано загальнонаукові та спеціальні методи. Так, застосовано

¹ Нікітін Ю. В., Денисов С. Ф., Стрельцов Є. Л. (ред.) (2018). Кримінологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право. С. 367.

² Курилюк Ю. Б. (2018). Злочинність мігрантів в Україні: детермінанти та запобігання. *Юридичний бюлетень*. № 8. С. 317–323.

³ Йосипів А. О. (2018). Взаємозв'язок маргінальних груп та злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Вип. 31. С. 268.

метод контент-аналізу наявних публікацій за останні кілька років, опублікованих у засобах масової інформації, що зачіпають досліджувану проблему. Наукове дослідження також базується на такому філософському методі пізнання, як діалектичний метод.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досвід показує, що масова міграція тягне за собою інтернаціоналізацію суспільства та неминуче зіткнення в соціальному просторі приймаючої країни встановлених правових норм, традиційних цінностей і звичаїв іноетнічних та інокультурних груп, які не поспішають асимілюватися у цьому суспільстві та прийняти в повному обсязі чинні закони держави, культуру приймаючого соціуму. Культурна несумісність етнічних груп, що знаходяться на різних щаблях соціального та соціокультурного розвитку, також виступає в якості одного з важливих факторів, що обумовлюють відтворення деліктності в сучасному суспільстві. У багатьох випадках невідповідність ціннісних установок стає однією з причин вчинення іноземцями-мігрантами правопорушень і злочинів (у т.ч. тяжких) на території приймаючих держав.

В останнє десятиріччя міграція, охопивши значну кількість людей, внесла в їхнє життя істотні зміни. У зв'язку зі збільшенням обсягів нелегальної міграції, що стала одним із видів кримінального бізнесу, оцінити реальні масштаби міграції в Україні досить важко. Проте із твердженням про те, що всі іммігранти, які перебувають на території України, є маргіналами, погодитися не можна. Трудова міграція, підставою якої є поліпшення матеріального становища, не ставить за мету адаптацію в нове суспільство. Те саме можна сказати й про нелегальну міграцію, якщо тільки вона не є вимушеною. Культурний, соціальний конфлікт, як правило, не властивий таким особам. Він виникає у разі вимушеної міграції й не бажанні особи міняти свої ціннісні орієнтири. Проте адаптація мігрантів залежить насамперед від вирішення питань, пов'язаних з їхнім працевлаштуванням і проживанням. У такому разі найзахищенішою категорією, з погляду законодавства України, є особи, які одержали статус біженця. Україна сприяє біженцям у сфері зайнятості, працевлаштування, проживання. До визнання особи біженцем і вимушеним переселенцем особам, які подали клопотання про одержання свідоцтва у наданні статусу, також надаються певні права. Найнезахищенішою категорією мігрантів

є особи, змушені покинути місця постійного проживання унаслідок стихійних або викликаних діяльністю людини лих, а також унаслідок порушення прав людини. Вони не одержують статусу біженця (змушеного переселенця) і, відповідно, не наділені їхніми правами, що значно ускладнює процеси їхньої адаптації й асиміляції. Порівняння масштабів міграції з кількістю осіб, визнаних змушеними переселенцями, показує, яка кількість громадян залишилася без державної допомоги¹.

Останнім часом все частіше термін «маргінал» (від лат. *margo*, *-inis* — край, межа або від лат. *marginales* — знаходиться на краю) і похідні від нього зустрічається не тільки на сторінках спеціалізованої наукової літератури, а й у повсякденному лексиконі. Така підвищена увага до зазначеної проблеми є виправданою, оскільки маргіналізаційні процеси, іманентно властиві будь-якому стратифікованому суспільству, значно інтенсифікуються саме в періоди політичних і економічних потрясінь. Необхідно зазначити, що посилення маргіналізаційних процесів на даний момент спостерігається не тільки в Україні². Маргінальність являє собою багатоаспектне явище, що стосується основних сфер суспільних відносин і впливає на правосвідомість та правову поведінку особи³.

У 20-ті роки XX століття слово «маргіналізація» широко використовувалося для визначення мігрантів в Америці, що не зуміли перебудуватися і соціалізуватися в іншому суспільстві. Тобто це людина, яка залишила звичний уклад свого життя, свою країну, колишню роботу і сім'ю для того, щоб повністю змінити своє життя (імовірно на краще), але в результаті в новій для нього країні та суспільстві у нього нічого не вийшло⁴.

¹ Йосипів А. (2021). Маргінальні групи як об'єкт кримінологічного дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС. С. 69–70.

² Стрелковська Ю. О. (2021). Рівні маргіналізації в системі детермінант злочинності. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*. Т. 2 : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса : ВД «Гельветика». С. 256–258.

³ Чекан Н. В. (2021). Кримінологічні підходи до поняття «маргінальність» та її ознаки. *Право і суспільство*. № 6. С. 230.

⁴ Маргінальність — що це таке, приклади, класифікація, причини. URL: <https://zkol.org.ua/?p=2053>

Міграції, з усіма випадковими зіткненнями, конфліктами і злиттями народів і культур, які вони спричиняють, вважаються однією з вирішальних сил в історії. Кожен культурний прогрес, як кажуть, починається з нового періоду міграції та переміщення населення. Сучасні тенденції вказують на те, що в той час, як мобільність людей зросла, міграція народів відносно зменшилася. Наслідки міграції та мобільності, однак, здаються, в цілому, однаковими. В обох випадках «пиріг звичаїв» ламається, і людина звільняється для нових підприємств і нових об'єднань. Одним з наслідків міграції є створення ситуації, в якій одна й та сама особа — яка може бути, а може і не бути змішаної крові — опиняється в ситуації, коли вона прагне жити в двох різних культурних групах. Це призводить до формування нестабільного характеру — типу особистості з характерними формами поведінки. Це і вважається «маргінальною людиною». Саме у свідомості маргінальної людини конфліктуючі культури зустрічаються і зливаються воедино. Тому саме у свідомості маргінальної людини наочно відбувається процес цивілізації, і саме у свідомості маргінальної людини процес цивілізації може бути найкраще вивчений¹.

Американська «традиція» дослідження маргінальності акцентує увагу на культурному конфлікті як на джерелі формування маргінального типу особистості. При цьому маргінальність — подвійна свідомість мігранта, була сприйнята американською гуманітаристикою як необхідний етап переходу від локальної самосвідомості провінційного іноземця-мігранта до самоусвідомленого входження в американське культурне середовище як інтегрованого члена суспільства, який поділяє американські цінності. У шістдесяті роки цю ідею замінила ідея культурного плюралізму, відповідно до якої пріоритетною стала підтримка культурних цінностей етнічних меншин².

Глобалізація як особливий фактор маргіналізації сприяє міграції людей із країн, що розвиваються, до більш розвинених. Міграція може бути викликана різними причинами політичного, соціального та економічного характеру. Люди найчастіше мігрують у пошуках роботи, притулку та безпеки. Наприклад, у 2019 році кількість українських

¹ Park R. E. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology*. Vol. 33. No. 6. pp. 881–893. URL: <https://doi.org/10.2307/2571773>

² Литвинчук О. (2018). Ідентичність як проблема маргінального індивіда: соціально-філософський аналіз : монографія. Житомир : ЖДТУ. С. 32.

трудовах мігрантів у Польщі становила майже 1 мільйон осіб. Міграція завжди призводить до певної маргіналізованої ситуації для мігрантів, яка зумовлена як зміною їх соціального статусу, так і необхідністю адаптації до нового середовища та нових умов життя після зміни місця проживання. Мігранти, незалежно від їх етнічної приналежності, завжди менш адаптовані до умов життя, ніж місцеві жителі на перших етапах свого перебування в іншій країні¹. Головна особливість маргіналізації полягає як у відсутності у мігрантів прагнення чи можливості зберігати власну етнокультурну самобутність, так і в слабкому бажанні активно взаємодіяти з населенням приймаючої країни. Наслідком маргіналізації є не тільки виключення мігрантів із соціальної та інших сфер життєдіяльності суспільства, але й їхня соціально-психологічна роздвоєність, схильність до дезадаптації. Маргіналізація являє собою більш складну стратегію акультурації, яка відрізняється менш прогнозованими наслідками².

Досить часто нові стандарти життя на початковому етапі є для людини незрозумілими і тому сприймаються вороже. Насамперед вони логічно викликають заперечення, а потім страх, який є не стільки природним, тобто страхом втрати предметних форм власного життя, скільки метафізичним, трансцедентальним. Це страх перед незвіданим, невідомим, нерідко ворожим, страх неможливості самореалізації та втрати сенсожиттєвих орієнтирів. Таким чином об'єктивні процеси трансформації в житті суспільного організму або його окремих сфер, наприклад, економічні реформи, загроза кардинальної зміни суспільного ладу і втрати власного статусу, масова міграція в силу різних обставин, етнічні чистки або переслідування і т.д. створюють незалежно від індивіда маргінальну для нього ситуацію: він стає зайвим³.

Переважна більшість мігрантів є працездатними, але без вищої освіти. Зазвичай у силу об'єктивних причин мігранти мають некваліфіковану, фізично виснажливу і мало оплачувану роботу. Для мігрантів,

¹ Tymoshenko V., Shakun V., Makarenko L., Galiy M. (2020). Marginal behaviour as a factor of the commission of an offence. *Amazonia Investiga*. Vol. 9. No. 28. pp. 130–138. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.16>

² Новосад К. Я. (2018). Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України : дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 / УжНУ. Ужгород. С. 45.

³ Литвинчук О. (2018). Ідентичність як проблема маргінального індивіда: соціально-філософський аналіз : монографія. Житомир : ЖДТУ. С. 54.

як правило, проблемою є оренда житла і побутова облаштованість. Практика свідчить, що мігранти на новому місці проживання доволі часто поповнюють ряди маргіналів. Вони мешкають із сім'ями в перенаселених гуртожитках, а також в іншому мало пристосованому для проживання приміщенні. Це не дозволяє зняти психологічне напруження і втому після виснажливої фізичної праці, а побутова необлаштованість створює атмосферу нервозності й агресивності в поселеннях мігрантів. Значного розповсюдження в таких осередках набувають хамство, брутальність і хуліганські прояви. Наведені та низка інших чинників впливають на культуру міжособистісного спілкування мігрантів, провокують перманентні сімейно-побутові конфлікти криміногенного характеру¹.

За деякими даними, абсолютна більшість українських трудових мігрантів працює за кордоном нелегально, один із наслідків цього — численні факти порушень їх прав. Умови праці українських працівників за кордоном абсолютно не відповідають нормативам, встановленим як на батьківщині, так і у країні перебування. Звичайною ситуацією є ненормований робочий день, недотримання техніки безпеки, виконання робіт, пов'язаних із ризиком для життя і здоров'я, трапляються випадки несвоєчасної і неповної виплати заробітної плати. Багатьом загрожує небезпека опинитися в нелюдських умовах існування або стати жертвами торгівлі людьми. Медична допомога нелегальним мігрантам зазвичай і надається нелегально (завдяки особистим контактам роботодавця з медичними працівниками), тобто кваліфіковану і своєчасну медичну допомогу вони не можуть отримати. Для мігрантів, які досить тривалий час працюють за кордоном, істотною проблемою є інтеграція у приймаюче суспільство, яке змінилося за період їх відсутності². Дослідження трудових мігрантів свідчать про те, що недостатнє володіння мовою країни перебування, низькооплачувана і некваліфікована робота та низький рівень освіти є основними факторами низького рівня їхньої інтеграції³. Вони при-

¹ Шакун В. І. (1996). Міграція і злочинність. Київ : УАВС. С. 13–14.

² Маді Г. І. (2021). Економічна маргінальність у соціальному просторі сучасного суспільства : дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Одеса. С. 190.

³ Brujić M. (2020). The Novel 'Snowman' by David Albaladejo. A Socio-Anthropological Reading. *Issues in Ethnology and Anthropology*. Vol. 15. No. 1. pp. 129–153. <https://doi.org/10.21301/ear.v15i1.5>

їжджають і ведуть нестабільний життєвий образ, вибирають випадкову роботу, яка може бути кримінальною. У багатьох випадках термін «маргінальність» має негативні асоціації, оскільки маргіналами прийнято вважати нижчі соціальні верстви чи навіть злочинні угруповання. Однак подібне визначення не можна назвати правильним. Маргіналами можуть бути й успішні люди, які не належать до конкретних соціальних груп. Як приклад можна навести Льва Толстого, який відкидав цінності свого часу, що склалися. Крім того, маргіналами часто стають біженці, а іноді, наприклад, колишні військові, які після звільнення ще не встигли адаптуватися у суспільстві. Нерідко після розриву з минулим життям і відсутності контакту з новим, людина здатна опуститися на «дно» життя¹. Мігранти потрапляють у ситуацію невизначеності, коли втрачаються наявні раніше суспільні зв'язки, змінюється стиль життя, виникає потреба пристосуватись до чужої культури, вирішувати соціально-економічні проблеми (знайти роботу, житло і т.п.)².

Інтеграція означає взаємне зближення, об'єднання певних елементів у єдине ціле. Інтеграція мігрантів, вочевидь, належить до соціальної інтеграції, тобто встановлення оптимальних зв'язків між суспільними об'єктами, такими як окремі індивіди, соціальні чи етнічні групи тощо, з подальшим перетворенням їх на єдину, цілісну систему на основі формування спільних інтересів та взаємозалежності. Отже, інтеграція відбувається як між окремими індивідами, так і між групами. Вона є засобом забезпечення стійкості соціальної системи та рівноваги суспільних відносин. Актуальність інтеграції зростає внаслідок збільшення масштабів імміграції, урізноманітнення етнічного, релігійного, культурного складу населення. Її значення не можна недооцінювати також через використання імміграції як засобу поповнення людських ресурсів ззовні в умовах зменшення та старіння населення розвинених країн. Адже іммігранти сприятимуть суспільному розвитку лише за умови їх найповнішого включення в суспільство. Натомість маргіналізація цієї категорії населення невідворотно

¹ Маргінальність — що це таке, приклади, класифікація, причини. URL: <https://zkol.org.ua/?p=2053>

² Тимошенко В. І. (2020). Маргінальна ситуація як криміногенний фактор. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матер. Міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ : НАВС. Ч. 1. С. 104.

призводить до загострення соціальних та етнокультурних проблем, дестабілізує суспільство. У разі неуспішного пристосування до умов проживання в країні прийому або небажання втратити свої етнічні особливості високим є ризик виключення та маргіналізації цієї категорії населення¹.

Особливу увагу привертають процеси міграції у світлі аналізу фонових явищ злочинності, оскільки міграцію населення можна розглядати як одне із таких явищ. Адже мігранти, як легальні, так і нелегальні, — особливі групи населення, які здійснюють власний вплив на криміногенну обстановку в державі перебування як учиненням злочинів, так і особливостями поведінки через адаптацію до нових для них умов життя². Робота і життя в приймаючому суспільстві лише підтверджує маргіналізацію мігрантів не лише як підлеглих працівників, але й, що не менш важливо для багатьох мігрантів, у рамках культури споживання цього суспільства³.

IV. ВИСНОВКИ

Залежно від тимчасової і територіальної конкретики, соціальні корені злочинності можуть набувати різний зміст, проте в більшості випадків вони включають у себе соціальну диференціацію та поляризацію суспільства, проблеми кризи системи цінностей і поведінкових установок, політичну та економічну нестабільність. Разом із тим, до соціальних коренів міграційної злочинності слід віднести культурні особливості окремих етнічних груп, їх слабе бажання активно взаємодіяти з населенням приймаючої держави, що обумовлює до маргіналізації цих груп, демонстрації злочинної поведінки своїх представників у порівнянні з іншими верствами корінного населення.

Маргінальна поведінка навіть законослухняного мігранта, який має високий рівень правосвідомості, здатна стимулювати криміногенну ситуацією, обумовлену сукупністю низки негативних економічних,

¹ Малиновська О. А. (2018). Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД. 472 с. С. 299, 301.

² Калініна А. (2021). Вплив карантину в межах запобігання COVID-19 на стан злочинності мігрантів в Україні. *Migration & Law*. Vol. 1 (issue 1). С. 36. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2021-1-1-27-41>

³ Mills M. (1997). Contesting the margins of modernity: Women, migration, and consumption in Thailand. *American Ethnologist*. Vol. 24. No. 1. pp. 37–61. URL: <http://www.jstor.org/stable/646565>

соціальних, політичних та інших факторів (причин), а також психологічного ставлення місцевого населення до мігранта, що утворюють сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення. Маргіналізація міграції може бути певним джерелом для соціальних конфліктів з місцевим населенням, спричинити делінквентну поведінку та криміналізацію приймаючого мігранта суспільства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Йосипів А. О. (2018). Взаємозв'язок маргінальних груп та злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Вип. 31. С. 262–274.
1. Йосипів А. (2021). Маргінальні групи як об'єкт кримінологічного дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС. 414 с.
2. Калініна А. (2021). Вплив карантину в межах запобігання COVID-19 на стан злочинності мігрантів в Україні. *Migration & Law*. Vol. 1 (issue 1). С. 27–41. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2021-1-1-27-41>
3. Курилюк Ю. Б. (2018). Злочинність мігрантів в Україні: детермінанти та запобігання. *Юридичний бюлетень*. № 8. С. 317–323.
4. Литвинчук О. (2018). Ідентичність як проблема маргінального індивіда: соціально-філософський аналіз : монографія. Житомир : ЖДТУ. 196 с.
5. Маді Г. І. (2021). Економічна маргінальність у соціальному просторі сучасного суспільства : дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Одеса. 239 с.
6. Малиновська О. А. (2018). Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД. 472 с.
7. Маргінальність — що це таке, приклади, класифікація, причини. URL: <https://zkol.org.ua/?p=2053>
8. Нікітін Ю. В., Денисов С. Ф., Стрельцов Є. Л. (ред.) (2018). Кримінологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право. 416 с.
9. Новосад К. Я. (2018). Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України : дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 / УжНУ. Ужгород. 275 с.
10. Стрелковська Ю. О. (2021). Рівні маргіналізації в системі детермінант злочинності. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*. Т. 2 : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса : ВД «Гельветика». С. 256–258.
11. Тимошенко В. І. (2020). Маргінальна ситуація як криміногенний фактор. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матер. Міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ : НАВС. Ч. 1. С. 103–106.
12. Чекан Н. В. (2021). Кримінологічні підходи до поняття «маргінальність» та її ознаки. *Право і суспільство*. № 6. С. 228–235.
13. Шакун В. І. (1996). Міграція і злочинність. Київ : УАВС. 20 с.
14. Brujić M. (2020). The Novel 'Snowman' by David Albahari. A Socio-Anthropological Reading. *Issues in Ethnology and Anthropology*. Vol. 15. No. 1. pp. 129–153. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i1.5>

15. Mills M. (1997). Contesting the margins of modernity: Women, migration, and consumption in Thailand. *American Ethnologist*. Vol. 24. No. 1. pp. 37–61. URL: <http://www.jstor.org/stable/646565>
16. Park R. E. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology*. Vol. 33. No. 6. pp. 881–893. URL: <https://doi.org/10.2307/2571773>
17. Tymoshenko V., Shakun V., Makarenko L., Galiy M. (2020). Marginal behaviour as a factor of the commission of an offence. *Amazonia Investiga*. Vol. 9. No. 28. pp. 130–138. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.16>

REFERENCES

1. Brujić M. (2020). The Novel 'Snowman' by David Albahari. A Socio-Anthropological Reading. *Issues in Ethnology and Anthropology*. Vol. 15. No. 1. pp. 129–153. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i1.5>
2. Chekan N. V. (2021). Kryminolohichni pidkhody do ponyattya «marhinal'nist'» ta yiyi oznaky [Criminological approaches to the concept of «marginality» and its signs]. *Law and society*. No. 6. pp. 228–235 [in Ukrainian].
3. Kalinina A. (2021). Vplyv karantynu v mezhakh zapobihannya COVID-19 na stan zlochynnosti mihrantiv v Ukrayini [The impact of quarantine within the framework of the prevention of COVID-19 on the state of criminality of migrants in Ukraine]. *Migration & Law*. Vol. 1 (issue 1). pp. 27–41. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2021-1-1-27-41> [in Ukrainian].
4. Kuryliuk Yu. B. (2018). Zlochynnist mihrantiv v Ukrayini: determinanty ta zapobihannya [Migrant crime in Ukraine: determinants and prevention]. *Legal bulletin*. No. 8. pp. 317–323 [in Ukrainian].
5. Lytvynchuk O. (2018). Identychnist yak problema marhinalnoho indyvida: sotsialno-filosofsky analiz [Identity as a problem of the marginal individual: socio-philosophical analysis]: monograph. Zhytomyr: ZhSTU. 196 p. [in Ukrainian].
6. Madi G. I. (2021). Ekonomichna marhinalnist u sotsialnomu prostori suchasnoho suspilstva [Economic marginality in the social space of modern society]: dissertation of candidate philosopher Sciences: 09.00.03. Odesa. 239 p. [in Ukrainian].
7. Malynovska O. A. (2018). Mihratsiyina polityka: hlobalnyy kontekst ta ukrayinski realiyi [Migration policy: global context and Ukrainian realities]: monograph. Kyiv: NISS. 472 p. [in Ukrainian].
8. Marginality — what is it, examples, classification, reasons. URL: <https://zkol.org.ua/?p=2053> [in Ukrainian].
9. Mills M. (1997). Contesting the margins of modernity: Women, migration, and consumption in Thailand. *American Ethnologist*. Vol. 24. No. 1. pp. 37–61. URL: <http://www.jstor.org/stable/646565>
10. Nikitin Yu. V., Denisov S. F., Streltsov E. L. (eds.) (2018). Kryminolohiya [Criminology]: textbook. 2nd ed., revision. and added Kharkiv: Pravo. 416 p. [in Ukrainian].
11. Novosad K. Ya. (2018). Sotsialni ryzyky mizhnarodnoyi trudovoyi mihratsiyi z Ukrayiny [Social risks of international labor migration from Ukraine]: dissertation of candidate social Sciences: 22.00.04 / UzhNU. Uzhhorod. 275 p. [in Ukrainian].
12. Park R. E. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology*. Vol. 33. No. 6. pp. 881–893. URL: <https://doi.org/10.2307/2571773>
13. Shakun V. I. (1996). Mihratsiya i zlochynnist [Migration and crime]. Kyiv: NAIA. 20 p. [in Ukrainian]

14. Strelkovska Yu. O. (2021). Rivni marhinalizatsiyi v systemi determinant zlochynnosti. [Levels of marginalization in the system of determinants of crime]. *Nauka ta suspilne zhyttya Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv lyudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchya proholoshennya nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchya pryynyattya Konstytutsiyi Ukrainy)* [Science and social life of Ukraine in the era of global challenges for humanity in the digital era (on the occasion of the 30th anniversary of the declaration of independence of Ukraine and the 25th anniversary of the adoption of the Constitution of Ukraine)]. Vol. 2: mater. International science and practice conf. (Odesa, May 21, 2021). Odesa: Helvetika. pp. 256–258 [in Ukrainian].
15. Tymoshenko V. I. (2020). Marhinalna sytuatsiya yak kryminohenny faktor. [Marginal situation as a criminogenic factor]. *Kryminolohichna teoriya i praktyka: dosvid, problemy s'ohodennya ta shlyakhy yikh vyrishennya* [Criminological theory and practice: experience, current problems and ways to solve them]: mater. Interuniversity science and practice circle. table (Kyiv, May 28, 2020). Kyiv: NAIA. Vol. 1. pp. 103–106 [in Ukrainian].
16. Tymoshenko V., Shakun V., Makarenko L., Galiy M. (2020). Marginal behaviour as a factor of the commission of an offence. *Amazonia Investiga*. Vol. 9. No. 28. pp. 130–138. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.16>
17. Yosypiv A. O. (2018). Vzayemozvyazok marhinalnykh hrup ta zlochynnosti [The relationship between marginalized groups and crime]. *Actual problems of improving the current legislation of Ukraine*. Vol. 31. pp. 262–274 [in Ukrainian].
18. Yosypiv A. (2021). Marhinalni hrupy yak ob'ekt kryminolohichnoho doslidzhennya [Marginal groups as an object of criminological research]: monograph. Lviv: LvSUUA. 414 p. [in Ukrainian].

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: АСПЕКТ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

EDUCATION-RELATED MIGRATION OF UKRAINIANS DURING WAR: THE DISTANCE LEARNING ASPECT

Марина Семенкова¹

*Національний університет оборони України
(пр-т Повітрофлотський, 28, м. Київ, Україна, 03049)*

Maryna Semenkova

*National Defence University of Ukraine
(28, Povitroflotskyi Ave., Kyiv, Ukraine, 03049)*

Отримано: 28.12.2023. Затверджено: 21.01.2024

АНОТАЦІЯ

В статті окреслено основні виклики функціонуванню системи вищої освіти України після початку повномасштабної агресії російської федерації. Серед них поруч із руйнуванням і пошкодженням будівель закладів вищої освіти, постійною загрозою ракетних обстрілів виступає і вимушене переміщення учасників навчального процесу як всередині країни, так і за кордон. Актуальність статті зумовлюється особливим значенням вищої освіти в Україні під час війни у зв'язку з необхідністю підготовки спеціалістів як для повоєнного відновлення країни, так і для розвитку військово-технологічних спроможностей для стримування потенційної агресії в майбутньому. Авторкою зазначається, що додатковим фактором виїзду як здобувачів вищої освіти, так і професорсько-викладацького складу за кордон стало те, що в умовах війни вищі навчальні заклади здебільшого застосовували, а їх значна частка і досі продовжує застосовувати дистанційну форму як основну або навіть єдину форму навчання. В довгостроковому контексті розвитку країни це, крім додаткового стимулювання міграції учасників навчального процесу за кордон, матиме негативні наслідки через зменшення вимог до навчання, зниження якості навчання, а також послаблен-

¹ кандидат політичних наук; orcid 0000-0002-4143-5671; e-mail: 7104285@ukr.net

ня соціальної згуртованості. Авторкою зроблено спробу довести, що дистанційне навчання в закладах вищої освіти, які перебувають в відносно безпечних умовах, не є адекватною мірою реагування на безпекову ситуацію. Втім навчальні заклади можуть вдаватися до такої форми навчання в тому числі через те, що її організація вимагає менших, порівняно із аудиторною, ресурсів і адміністративних зусиль. Також наводяться приклади заходів, які можуть бути вжиті адміністрацією тих вишів, які ще і досі надають освітні послуги онлайн, з метою організації навчального процесу принаймні у змішаній формі навіть в існуючих безпекових умовах.

Ключові слова: освітня міграція; міграційна політика; повномасштабна агресія; заклади вищої освіти; Україна.

ABSTRACT

The article outlines the main challenges the Ukrainian system of higher education faced after the full-scale war started. The most important of them are the forced displacement of students and teachers both inside and outside the country, as well as the destructions and damages of higher education facilities. The particular importance of higher education in Ukraine during war determines the relevance of the article: the specialists must be prepared for both post-war reconstruction of the country and military technologies build-up to deter the possible aggression in the future. The author states that in the conditions of war the institutions of higher education mostly used and some of them still use the online learning as the main or even the only form of learning; and this fact became the additional factor of both students and teaching staff migration abroad. The distance learning does not only stimulate the intention of educators and students to migrate to other countries, but it will also have the negative impact on the country development in the long-term context due to the reduced demand to learning, the education quality decrease and to the weakened social cohesion. Author attempts to substantiate that the distance learning in the educational institutions that are located in relatively safe regions cannot be considered as an adequate response to the current security challenges. However, the institutions of higher education can resort to online learning because it requires less resources and administrative effort than learning process in physical classrooms. Article also provides the examples of measures that could be taken by the administration of those universities and colleges that still work online in order to organize the academic process at least in blended form even in the current security situation.

Key words: education-related migration; migration policy; full-scale aggression; institutions of higher education; Ukraine.

I. INTRODUCTION

Ukraine is famous for its traditionally high level of education and science. Although its educational and research sector has lost some of the positions gained before, it still has a strong potential due to the qualified research and teaching staff, existing facilities and the huge storehouse of accumulated knowledge. Unfortunately, intensive migration of scientists and lecturers as well as students for last decades has been undermining the educational system as it is often the most innovative, proactive and adaptive people who

tend to leave Ukraine. The level of education-related migration dramatically increased after 2014 with a lot of students moving to Russian Federation from Crimea and temporary occupied areas of Donetsk and Lugansk oblasts and then after the introduction of visa-free regime with Europe in 2017. In 2017/8 academic year the number of Ukrainian students enrolled at Russian universities increased threefold and at Polish Universities — tenfold comparing to 2008/9¹. After the 24 February 2022 situation became even worse than that. The large-scale aggression of Russian Federation resulted in huge flows of refugees with almost half of them — children and teenagers under the age of 18².

Meanwhile, to the author's opinion, the basic reason for education-related migration has changed. As an example, before the large-scale aggression the study in European universities was considered as a first step towards the successful emigration. At the same time the level of education was not regarded as a reason to study abroad as the quality of higher education in Ukraine was high enough. In case of migration after the beginning of full-scale invasion it was the security issue, specifically the intention to ensure safe environment for their children that forced people to flee Ukraine. However, contrary to the pre-war period, the way how education, first of all, the higher one is organized, has become the additional factor forcing young people to leave Ukraine and restraining their comeback even in case their permanent place of residence in Ukraine is relatively secure.

The peculiarities of how the higher educational institutions are run in the conditions of martial law had been analyzed by both Ukrainian and foreign researchers. However, we should point at a lack of comparative studies of learning in physical and virtual classrooms due to the limited number of educational institutions providing lessons in traditional, not in online way. Even the publications that substantiate the necessity to renew the traditional classroom education point out that the education in traditional classrooms cannot be the same it used to be in the pre-war period³. On the whole, the scholars, though admitting the advantages of

¹ Стадний Є. (2019). Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/>

² UNHCR (2023). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

³ Горбатюк С. В., Поліщук С. В. (2022). Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недоліки. *Modern*

traditional form of education, underline the necessity to continue the online education and keep considering online education in the context of building the information society¹.

However, the issue of how rendering to online learning corresponds to the level of potential insecurity for educators and students has not been evaluated in Ukrainian scientific literature. Besides, the author has not find there any scientific papers that analyzed the online education during war as a pushing factor for the migration of students abroad.

II. PURPOSE AND METHODOLOGY

The purpose of the article is to study the dependence of the Ukrainian youth migration abroad on the peculiarities of organization the Ukrainian higher education in the current war conditions. Among the most essential peculiarities, that make the study process different from the one we had before and the one that exist abroad, the following ones can be pointed out: distance learning as a prevailed form of organization the higher education and the reduced demands for both students and teachers. Besides, we have to find out if the way the academic process is organized really corresponds to the degree of insecurity for educational institutions. We also need to draw public attention to the long-term implications of the above-mentioned peculiarities for both the development of Ukrainian educational system and its educational and scientific potential. The research is based on the general scientific methods such as observation and comparison as well as on the abstractedly-logical method and conjectural method.

III. DESCRIPTION OF THE OBTAINED RESULTS

The overwhelming number of students from the whole generation of those who were enrolled at Ukrainian colleges and universities after

Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology theory Experience Problems. Вип. 66. С. 5–13.

¹ Крамаренко І., Корнішева Т., Сілютіна І. (2022). Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану. *Перспективи та інновації науки.* № 4(9). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-192-205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-192-205); Мондич О. (2022). Виклики сьогодення — змішане та онлайн навчання у вищій школі. *Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій:* зб. матер. II Міжвуз. наук.-практ. конф. (Ізмаїл, 27 бер. 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ. С. 56–60; Юрій Р., Богута В., Нагорняк С. (2022). Ефективність дистанційної освіти в умовах війни. *Перспективи та інновації науки.* № 8(13). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8\(13\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8(13))

2019 couldn't fully realize their right on obtaining higher education. The ubiquitous and protracted distance learning entailed reduced demands and made the learning process relaxed. The period of wide-range and comprehensive implementation of remote online study started in a number of countries in 2020 with the imposing of COVID-19 restrictions. On the one hand the distance learning became the salutary instrument as it enabled to provide educational services during the period of COVID-19 pandemic. The orientation of the process of managing the educational activities of the university on innovation and continuous improvement at all stages of specialist training can significantly improve the quality of educational services and organically adapt it to the real and potential needs of society¹. At the same time it proved the suggestions that distance learning could be effectively used only as either temporary or supplementary measure. Therefore, the educational institutions in the COVID-affected countries sought to return to lessons in the physical classrooms as soon as it became possible. Actually since the beginning of 2022 students and schoolchildren have been gradually returning to their virtual classrooms to physical ones.

Unfortunately, the large-scale invasion of Russian Federation to Ukraine, that started on February 24, 2022, resulted in falling the work of educational institutions into abeyance. Moreover, according to Human Rights Watch report on November 9, 2023, since the beginning of large-scale aggression 3790 educational institutions have been either destroyed or ruined². Almost all the educational establishments, including schools, pre-school facilities, colleges and universities in the country didn't work till 1 April 2022. Then they gradually started to initiate the resumption of the study process, however in the form of distance learning. Notably, in spite of the one-month gap in study process, a lot of educational institutions, at least the higher ones, finished the academic year at its usual time, in June.

After the beginning of the large-scale aggression educational institutions faced additional challenges regarding the organization of the classroom

¹ Kurova A., Kuryliuk Y., Zaskalieta S. et al. (2023). Organizational and Economic Aspects of Improving the Process of Managing the Educational Activities of a Higher Education Institution in the Conditions of the Socio-Economic Development of the Country. *Review of Economics and Finance*. Vol. 21. No 1. p. 642.

² HRW (2023). Ukraine: War's toll on schools, Children's future. Damage from military use of schools, bombing, shelling, looting. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/11/09/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future>

study process: the ensuring of their students and staff safety. However, step by step some educational institutions started to gradually run the classes in the classrooms following the safety measures. There were schools and universities that did manage to organize the academic process in the classrooms even in the circumstances of the warfare. They equipped the school's basement floors and shelters, organized the transportation of schoolchildren and students to the facilities with shelters in other places in case they didn't have ones in their institutions. Of course, the room of shelters was not big enough to place all the children and students there. However, the administrations developed the schedules for different classes and groups to take turns having classroom lessons and distance lessons.

Unfortunately, not all the schools, colleges and universities did that. Actually, we will concentrate our attention on the higher educational establishments. For some of them it was really difficult to organize study process in physical classes, especially for the displaced educational institutions. They often didn't have the premises and their staff often had to move to different places in Ukraine and abroad. So, the distance learning was the only way of the educational process for them.

What is even worse than that, there were and still are higher educational institutions owning the proper shelters, both in academic buildings and students hostels, but not using these safety facilities to organize the classroom study process. Surprisingly, among the universities that didn't show their interest in renewing the residential educational process the ones from the top of the rating could be found. Actually, they didn't do that not only during the war, but also during the periods of pandemic, when the situation got better and the restrictions were weakened.

It is difficult to say what reasons the administrations operated with — concern about the safety of pupils and staff or unwillingness to solve all the necessary issues connected with the organization of residential study process.

For example in Kyiv, after the Russian troops retreated in spring 2022, the normal functioning of city services was quickly restored and the life in the city became almost the same it used to be before the invasion. The Air Defence system worked effectively and provided both the early warning and the interception of the enemy missiles. Nevertheless, a number of universities located in Kyiv (with the leading national-level ones among

them) didn't renew their work in physical classes, even in the form of blended learning, but continued to teach online.

Therefore, we can divide the educational institutions according to the organization of their work during the war into three groups:

- the ones that managed to organize classroom academic process, at least in the form of blended learning;
- the ones that didn't have the opportunity to do that because of obvious and objective reasons — mostly the displaced educational institutions, educational institutions located in the combat zones;
- the ones that have had the possibility to organize the classroom academic process but didn't make enough effort (if any) to do that.

The author's belief, based on the observations and conversations with people involved in managing the education process in the educational institutions that didn't renew the education of physical classes, one of the reasons is the certain inertia of Universities staff that goes from the COVID-19 period when they have not had to burden themselves with all the issues connected with students' presence in the classrooms. The period of online study that started in March 2020 could have demonstrated to the universities administrations how advantageous it is in terms of maintaining the institution facilities and managing the faculty and supplementary personnel. During that period they had much less to do with maintaining the student hostels, dining-halls, sport facilities, paying bills, etc. that had consumed a lot of financial resources before as well as a lot of administrative and organizational work. Besides, dealing with a huge quantity of students, with some problematic ones among them, as well as with university staff is consuming in terms of human resources. Thus, online learning significantly simplifies the work of universities' administrations. After the war started the administrative teams of higher educational institutions faced with the additional challenge, namely the need to ensure the security of both students and staff.

Another aspect that was influenced by war is that the tasks for the students were simplified and teachers became less demanding and the overall intensity of academic process was lessened. Of course it was difficult for some students to use internet in shelters, in the basements and in the small villages where a lot of people decided to go to escape war. Sometimes not only the students, but also the teachers found themselves in the situation when they were not able to run the lessons and they had to record their

lectures and upload them to the internet. It minimized the possibility for students to contact teachers, discuss the material with them and with peers. In some cases teachers just posted the links to the materials for students to learn them by themselves. The control over the attendance was lessened too. It created the opportunity for students and schoolchildren to miss classes without the affordable reasons too.

But, again, all this inconveniences were relatively quickly eliminated. People left the areas where the combat actions were taking place and moved to relatively quiet regions of the country or abroad. Russian troops were expelled from a lot of regions, including Kyiv and Kharkiv region. However, a number of higher educational institutions have neither invited their students in the classrooms yet, nor made their educational process demanding again.

There is no need to list all the weaknesses of educational process provided only online, — all of them were vividly demonstrated during the COVID period. However, there are the specific aspects that are extremely essential during the period of war and that should be taken into account by decision-makers from Ukrainian government and universities. During the stressful conditions of war the opportunity for students to communicate and to socialize is gaining the particular importance. During the online-learning the students have to stay at their homes alone being under psychological pressure made by war and frustrated due to the uncertainty of their future. On the contrary, in case they attend their schools or universities, communicate with their buddies, teachers, get involved into extra-classes activities they not only develop their soft skills but feel themselves physically, mentally and psychologically better.

When it comes to the safety issues, the students are more secure when they are at schools or universities then when at home. In case there is an air alarm during the lessons in the classrooms it is required from both students and teachers to go to the shelter zone immediately. At the same time, when people are at home they usually stay in their flats. Given that, it cannot be unequivocally stated that the unwillingness to transfer the educational process to the physical classrooms can be explained by the security concerns only.

While there can be the students who are happy with online learning process, certain number of students, the so-called knowledge-eaters, are not satisfied as they are oriented on obtaining the high-quality education

and the complete immersion in the future profession. In its turn, the high-quality academic process is strictly associated in people's minds with the classroom education. In case the leading national higher educational institutions do not provide them with the in-site study process opportunities they might look for them in other countries.

Such diligent and intelligent students are the ones that stimulate universities' development, their high academic performance and further professional achievements advertise their universities and national education system as a whole. That's why the foreign universities and colleges tend to attract such students offering them essential benefits. When the large-scale Russian invasion started the number of universities and colleges from different countries, particularly from Germany, Czech Republic, Poland, Italy, Canada, etc., intensified their advertising campaigns towards Ukrainian young people, first of all towards those with high academic performance, offering them the range of benefits. Among them there were the tuition fees discounts and even the fully covered scholarships, free student's accommodation, free language courses, monthly allowance, psychological support, etc¹. Russia has even adopted the regulatory documents in order to reinforce the process of Ukrainian students to start or continue their education in its higher educational institutions. In such conditions Ukrainian colleges and universities should everything possible to raise their attractiveness for the actual and potential students to prevent their out-migration, first of all due to the renewing the traditional classroom education.

Moreover, educational institutions, both Ukrainian and foreign ones, are interested not only in high-performing students, but also in students ready to pay for their education. In case people can afford to pay for the education they might prefer to pay for their children to study in classrooms, but now they can for sure expect this to be provided only outside Ukraine. For some students it is also important to feel this "students' life", that is impossible when they study only online. It is young people's natural need, so they are forced to look for these opportunities abroad.

It is not as easy to find out the number of students who are going to enter the foreign higher educational institutions or have already started

¹ Яковлева О. (2022). З житлом та стипендіями: які європейські університети приймають українців під час війни. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/z-zhytloom-ta-stypendiyamy-yaki-yevropejski-universytety-pryjmayut-ukrayincziv-pid-chas-vijny/>

their study abroad. There exist relatively reliable data — more than 506 thousand people — as for the number of Ukrainian schoolchildren abroad. But contrary to pupils, which number is controlled and estimated by schools, the location of students is not tracked so meticulously. We can calculate the approximate number of Ukrainian students abroad, taking into account that the number of male students as well as male high school students and university applicants under 18 is expected to be much higher than number of male pupils and students. The only really exact number is the number of applicants who registered for taking the Ukrainian state exam (National Multi-Subject Test) abroad — 23 250 people, that comprises the 8% of all people registered for the exam (281 198)¹. However, this figure does not demonstrate us the amount of applicants with the intention to apply the foreign university. It mostly shows the number or percentage of people ready to apply for non-residential study in Ukrainian university or college.

The abuse of online learning during war is the example when technologies are used in a way to solve the short-term problems avoiding dealing with complicated issues related to organization of educational processes in physical classes. At the same time it may, and actually, will lead to deterioration of the educational process itself, worsening the academic achievements, and, as a result, emigration of students and teachers abroad. In its turn all mentioned above can result in slowing down of the scientific, industrial and economic development.

At the same time even in the current conditions it is possible to arrange the classroom lessons, first of all in those oblasts of Ukraine that are not affected by combat actions at the level that makes the classroom academic process impossible. For example while some teachers run the classes in the classrooms for students that can attend the educational institution, others can do that online with the ones that can't reach the physical classroom. Universities' Departments for Studies just need to revise their curriculum and time-table, maybe reorganize some groups. Actually, if we talk about not all the lessons, but, at least, the certain part of their number — it is absolutely possible. The short-term sessions can be organized for students

¹ Київський РЦОЯО (2023). НМТ-2023: підбито підсумки основного періоду реєстрації. URL: <https://kyivtest.org.ua/2023/05/19/nmt-2023-pidbyto-pidsumky-osnovnogo-periodu-reyestratsiyi/#more-8253>

from abroad. Many of them visit Ukraine from time to time. The specific period could be established for them to come and attend the lessons.

Besides, the new means of communication enable the pedagogical staff to run the lesson in the classroom and, at the same time, broadcast via internet it to people connected online. Some students are present physically while the others — virtually. The virtually present students can participate in discussions, seminars, round table, etc. Therefore, it is fully possible to meet the safety requirements and to provide high level educational services.

IV. CONCLUSIONS

The large-scale aggression of russian federation worsened the situation in the national system of higher education. By 24 February, 2022 Ukrainian educational sphere had already been experiencing the substantial level of students' and teachers' emigration abroad. It had also been facing another challenge as for almost two years it had been working in online regime because of pandemic restrictions and it had just started to renew when the aggression started. The russian aggression prolonged the distance learning process and, at the same time, forced a number of students and high school under-graduates to leave Ukraine.

Many buildings and facilities of educational institutions were destroyed during the combat actions and almost every institution now is being under the constant threat of shelling. However, even in such severe conditions the educational sphere of Ukraine continues its functioning being provided with all necessary resources. The state created additional opportunities for students and school-graduates from temporarily occupied and war-affected regions — most of them were enrolled or transferred to the budget-funded educational programs. At the same time, a number of higher educational institutions chose the simplest and easiest way to organize the academic process during war and continued to teach students remotely even when they have the possibilities to arrange the lessons in classrooms, at least in the form of blended learning.

However, in a long-term perspective distance learning, that continues to be the main, and sometimes the only way of learning in some institutions, decreases the objective level of student's academic achievements, deteriorates the competitive advantages of Ukrainian universities in the world. Moreover, it acts as an additional push factor for emigration of Ukrainian youth abroad. It is evident that the full restoration of academic

process in higher educational institutions will be only possible with the end of hostilities. Nevertheless, even now there are the available opportunities to improve and enhance the study process, with the opportunity to study in physical classrooms as the main one, though not being fully used.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Горбатюк С. В., Поліщук С. В. (2022). Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недоліки. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology theory Experience Problems*. Вип. 66. С. 5–13.
2. Крамаренко І., Корнішева Т., Сілютіна І. (2022). Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. № 4(9). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-192-205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-192-205)
3. Київський РЦОЯО (2023). НМТ-2023: підбито підсумки основного періоду реєстрації. URL: <https://kyivtest.org.ua/2023/05/19/nmt-2023-pidbyto-pidsumky-osnovnogo-periodu-reyestratsiyi/#more-8253>
4. Мондич О. (2022). Виклики сьогодення — змішане та онлайн навчання у вищій школі. *Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій*: зб. матер. II Міжвуз. наук.-практ. конф. (Ізмаїл, 27 бер. 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ. С. 56–60.
5. Стадний Є. (2019). Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/>
6. Юрій Р., Богута В., Нагорняк С. (2022). Ефективність дистанційної освіти в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. № 8(13). [https://doi.org/10.52058/786-4952-2022-8\(13\)](https://doi.org/10.52058/786-4952-2022-8(13))
7. Яковлева О. (2022). З житлом та стипендіями: які європейські університети приймають українців під час війни. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/z-zhytloom-ta-stypendiyamy-yaki-yevropejski-universityty-pryjmayut-ukrayincziv-pid-chas-vijny/>
8. HRW (2023). Україна: тяжкі наслідки війни для закладів освіти та майбутнього дітей. Заподіяна шкода через використання навчальних закладів у військових цілях, бомбардування, артобстріли та мародерство. URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2023/11/08/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future>
9. Kurova A., Kuryliuk Y., Zaskalieta S. et al. (2023). Organizational and Economic Aspects of Improving the Process of Managing the Educational Activities of a Higher Education Institution in the Conditions of the Socio-Economic Development of the Country. *Review of Economics and Finance*. Vol. 21. No. 1. pp. 642-646. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.67>
10. UNHCR (2023). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

REFERENCES

1. Horbatyuk S. V., Polishchuk S. V. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannya zakladiv vyshchoyi osvity pid chas viyny: ochna ta dystantsiyna formy osvity, yikh klyuchovi perevahy ta nedoliky [Features of the functioning of higher education institutions during the war: face-to-face and distance forms of education, their key advantages and disadvantages]. *Modern*

- Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology theory Experience Problems*. Vol. 66. pp. 5–13 [In Ukrainian].
2. HRW (2023). Ukraine: War's toll on schools, Children's future. Damage from military use of schools, bombing, shelling, looting. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/11/09/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future>
 3. Kramarenko I, Kornisheva T, Silyutina I. (2022). Adaptatsiya dystantsiynoho navchannya u vyshchii shkoli do umov voyennoho stanu [Adaptation of distance learning in higher education to the conditions of martial law]. *Perspectives and innovations of science*. Vol. 4(9). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-192-205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-192-205) [In Ukrainian].
 4. Kurova A., Kuryliuk Y., Zaskalieta S. et al. (2023). Organizational and Economic Aspects of Improving the Process of Managing the Educational Activities of a Higher Education Institution in the Conditions of the Socio-Economic Development of the Country. *Review of Economics and Finance*. Vol. 21. No 1. pp. 642-646. <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.67>
 5. Kyiv RCEQA (2023). NMT-2023: pidbyto pidsumky osnovnoho periodu reyestratsiyi [National multi-subject test — 2023: summary of the main registration period]. URL: <https://kyivtest.org.ua/2023/05/19/nmt-2023-pidbyto-pidsumky-osnovnogo-periodu-reyestratsiyi/#more-8253> [In Ukrainian].
 6. Mondych O. (2022). Vyklyky sohodennya — zmishane ta onlayn navchannya u vyshchii shkoli [Today's challenges are blended and online learning in higher education]. *Vyshcha osvita u mizhdystyplinarnomu vymiri [Higher education in an interdisciplinary dimension: from traditions to innovations]*: coll. the motherials II Interuniversity science and practice conf. (Izmail, March 27, 2022). pp. 56–60 [In Ukrainian].
 7. Stadnyi Y. (2019). Ukrayinske student-stvo za kordonom: dani do 2017/18 navchalnoho roku [Ukrainian students abroad: data for the 2017/18 academic year]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku/> [In Ukrainian].
 8. UNHCR (2023). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
 9. Yakovlyeva O. (2022). Z zhytlom ta stypendiyamy: yaki yevropeyski universytety pryymayut ukrayintsiv pid chas viyny [With housing and scholarships: which European universities accept Ukrainians during the war]. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/z-zhytlom-ta-stypendiyamy-yaki-yevropeyski-universytety-pryymayut-ukrayincziv-pid-chas-viyny/> [In Ukrainian].
 10. Yuriy R., Bohuta V., Nahornyak S. (2022). Efektyvnist dystantsiynoyi osvity v umovakh viyny [Effectiveness of distance education in war conditions]. *Perspectives and innovations of science*. Vol. 8(13). [https://doi.org/10.52058/786-4952-2022-8\(13\)](https://doi.org/10.52058/786-4952-2022-8(13)) [In Ukrainian].

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-1-31-42>

УДК 343.9.022:343.6:343.9-058.17:316.624.2:316.344.7

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МАРГІНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ

PREVENT OF VIOLENT CRIMES COMMITTED BY MARGINAL GROUPS

Олександр Джужа¹, Віталій Василевич²

Національна академія внутрішніх справ

(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035)

Oleksandr Dzhuzha, Vitaliy Vasilevich

National Academy of Internal Affairs

(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)

Отримано: 20.11.2023. Затверджено: 13.01.2024

АНОТАЦІЯ

У статті наведено, що соціальне розшарування, зміни ціннісних орієнтацій, масова десоціалізація та незаконна міграція в країні створили передумови для посилення маргіналізації суспільства. Внаслідок таких глобальних процесів виникли особи із низьким рівнем правосвідомості, які відзначаються нормативно-правовою невідповідністю та внутрішньою відмовою від підкорення нормам права, тобто ці особи перебувають на межі правомірної поведінки. Вони сліdkують за нормами права лише зі страху перед покаранням за свої протиправні дії. Автор пропонує низку заходів для подальшого розвитку суспільних відносин та усунення чи нейтралізації детермінант злочинності. Зазначено напрями впливу держави та громадських організацій на поведінку громадян із дотриманням норм права. Свійка правомірна поведінка, як сукупність вчинків, не може миттєво перетворитися на протиправну — це відбувається під впливом певних чинників. Таким чином, держава може впливати на поведінку громадян для запобігання небажаній модифікації їхніх правових та ціннісних орієнта-

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України; orcid 0000-0003-1347-4937; e-mail: ddt0099@gmail.com

² доктор юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-9351-4219; e-mail: vavian3@ukr.net

цій. Державна політика в цьому напрямі повинна включати заходи з прогнозування, запобігання та зменшення впливу умов, що формують маргінальну свідомість, а також усунення маргінальних установок та їхніх наслідків. Серед заходів запобігання формуванню маргінальної поведінки населення України виділяють заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для всіх членів суспільства та зменшення впливу негативних явищ (прийняття необхідних нормативно-правових актів, зменшення розшарування українського суспільства, підвищення рівня життя нижчих верств населення, поліпшення діяльності основних соціальних інститутів тощо). Крім того, важливими напрямками загального соціального запобігання маргінальній поведінці населення є забезпечення поваги прав та свобод людини, прийняття нормативно-правових актів, що відповідають вимогам правової держави, запобігання кримінальним правопорушенням, підвищення правової культури та свідомості громадян, зміцнення законності, правопорядку, дисципліни тощо.

Ключові слова: маргінал; маргінальність; маргінальна група; насильницькі кримінальні правопорушення; запобігання злочинності.

ABSTRACT

The article states that social stratification, changes in value orientations, mass desocialization, and illegal migration in the country have created prerequisites for increased marginalization of society. As a result of such global processes, individuals with a low level of legal awareness have emerged, who are characterized by legal uncertainty and an internal refusal to obey the rules of the law, i.e., these individuals are on the verge of lawful behavior. They follow the rules of the law only out of fear of punishment for their illegal actions. The author offers a number of measures for the further development of social relations and the elimination or neutralization of the determinants of crime. The areas of influence of the state and public organizations on the behavior of citizens in compliance with the norms of law are indicated. Persistent legal behavior, as a set of actions, cannot instantly turn into illegal behavior — it happens under the influence of certain factors. Thus, the state can influence the behavior of citizens to prevent unwanted modification of their legal and value orientations. State policy in this direction should include measures to predict, prevent and reduce the impact of conditions that form marginal consciousness, as well as the elimination of marginal attitudes and their consequences. Among the measures to prevent the formation of marginal behavior of the population of Ukraine, there are measures aimed at creating favorable conditions for all members of society and reducing the impact of negative phenomena (adopting the necessary regulatory and legal acts, reducing the stratification of Ukrainian society, raising the standard of living of the lower strata of the population, improving the activities of the main social institutions etc.). In addition, important areas of general social prevention of marginal behavior of the population are ensuring respect for human rights and freedoms, adoption of normative legal acts that meet the requirements of the rule of law, prevention of criminal offenses, improvement of legal culture and awareness of citizens, strengthening of legality, law and order and discipline, etc.

Key words: marginal; marginality; marginal group; violent criminal offenses; crime prevention.

I. ВСТУП

Прискорення процесу європейської інтеграції України вимагає впровадження в правоохоронну практику визнаних світовим співтовариством стандартів захисту прав і свобод людини. Демократичні зміни в Україні нерозривно пов'язані із гуманізацією соціальних відносин, оскільки життя та здоров'я людини, її честь та гідність, недоторканність і безпека вважаються найвищою соціальною цінністю. Вплив глобалізації світової економіки і науково-технічного прогресу, взаємодія різних соціальних груп у всьому світі, викликають поступові зміни у системі цінностей, особистих і громадських орієнтирах, деформацію соціальних структур і культурної ментальності. Це призводить до виникнення різних протестних явищ і процесів.

Порушення принципу рівності, різке соціальне розмежування, безробіття, інфляція, корупція та бідність — ці соціальні явища стають визначальними на сучасному етапі та сприяють появі значної кількості дезадаптованих осіб, які опиняються на «узбіччі» економічних процесів — маргіналів. Зокрема, особливе місце серед цих проблем займає поширення процесу маргіналізації суспільства в Україні, яке викликано деформацією базових державних та громадських інститутів, руйнуванням соціокультурних, ідеологічних, політичних і економічних основ життя, втратою ціннісних орієнтацій та невпевненістю людей у власному майбутньому та можливості забезпечити повноцінну освіту для своїх дітей, стрімким погіршенням рівня життя населення країни. Ці зміни у суспільстві ведуть до таких негативних явищ, як наркотизація, алкоголізація населення, проституція, збільшення кількості бездомних та безробітних, а також зростання кількості людей із психічними захворюваннями.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Основною метою цієї роботи є обґрунтування необхідності та формування науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму запобігання корисливо-насильницьким порушенням, вчинюваним організованими та маргінальними групами, а головним завданням — розкриття соціально-правової природи суб'єктів вказаного виду злочинності та доведення їх суспільної небезпеки у контексті посягань на національну безпеку України.

У процесі дослідження було використано діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ у їх суперечностях, розвитку та змінах, що надає можливість об'єктивно оцінити рівень, дієвості щодо законодавства у сфері оптимізації кримінальної системи, а також недолік в системі, які існують сьогодні. За допомогою формально-логічного методу виявлено елементи правового механізму оптимізації системи правоохоронних органів. Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу чинного законодавства; статистичний — для аналізу емпіричних даних і в процесі дослідження статистичного матеріалу; формально логічний — під час визначення основних напрямів наукової роботи й головних проблемних питань. Теоретичним підґрунтям являються праці українських та іноземних учених присвячені оптимізації правоохоронних органів.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останні події в нашій країні, які безпосередньо пов'язані із значним зростанням криміногенних загроз, вимагають негайного вжиття комплексу заходів для адаптації превентивної практики до нових викликів. Це зумовлено впливом різноманітних факторів, насамперед політичних (у тому числі внутрішньо- та зовнішньо-геополітичних), економічних і правових, та проявляється у зростанні соціальної напруженості, активному виникненні кримінальних явищ, що не є типовими для української криміногенної ситуації взагалі.

Зокрема, слід звернути увагу на той факт, що у 2023 році кількість випадків викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї значно збільшилась. За статтею 262 Кримінального кодексу (КК) України таке зростання склало 3,6 рази, порівняно з 2021 роком (відповідно, 174 та 48 випадків). Щодо статті 263 КК України, то органами охорони правопорядку зафіксовано збільшення на 16,8% (з 4067 до 4735 злочинів). Ці показники порівняно з 2013 роком зросли більш як у 100 разів. Зацікавлюючими в контексті цієї статті є також дані про кількість злочинів, що стосувалися посягань на життя і здоров'я особи (статті 115–145 КК України). Так, у 2022 році зареєстровано 43 тис. 199 таких кримінальних правопорушень (на 28,4% більше,

ніж у 2021 році)¹, тоді як у 2013 році їх було 71 тис. 749 (приблизно така ж сама кількість за питомою вагою в структурі загальної злочинності, як у 2022 році)².

Якщо ж корисливо-насильницьку злочинність розглянути з огляду на вчинення кримінальних правопорушень за участі неповнолітніх, то характеристика цієї кримінологічної ситуації є наступною: у 2013 році зазначеною категорією осіб було вчинено 8 тис. 781 кримінальне правопорушення або 4,1% від загальної кількості зареєстрованих в Україні злочинів; при цьому було виявлено лише 7 тис. 360 неповнолітніх злочинців³; у 2023 році з боку вказаних суб'єктів було зареєстровано 2 тис. 367 (1,7% у структурі загальної злочинності); при цьому виявлено 1 тис. 844 особи, які вчинили зазначені правопорушення⁴.

Вивчаючи превентивні заходи у сфері протидії кримінальним правопорушенням, Б. М. Головкін розглядає систему дій, спрямованих на виявлення та ліквідацію причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також на позитивний вплив на поведінку осіб, які мають тенденцію до порушення кримінального законодавства. Метою запобігання злочинам є недопущення їх вчинення. Якщо запобігти вчиненню злочинів не вдалося, тоді починається протидія їм⁵.

На думку О. М. Джужі, у широкому сенсі спеціально-кримінологічне запобігання злочинам полягає у: 1) цілеспрямованому здійсненні цього виду запобіжної діяльності як функції; 2) зв'язку з елементами системи «по горизонталі» (взаємодія) і «по вертикалі» (підпорядкування); 3) неухильному виконанні команд управляючого механізму системи; 4) виборі лінії поведінки відповідно до стану об'єкта профілактичного впливу⁶. У свою чергу О. М. Бандурка визначив їх як «комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів,

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185282

³ Там само.

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262

⁵ Голіна В. В., Головкін Б. М. (ред.) (2014). Кримінологія: підручник. Харків: Право. 440 с.

⁶ Джужа О. М. (ред.) (2009). Кримінологія: навч. посіб. Київ: Прецедент. 348 с.

спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин й усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності»¹.

З огляду на наведене вище, важливо розглядати не лише заходи щодо запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються маргінальними групами, і їхню профілактику чи припинення. Насамперед, слід зосередитися на комплексі перспективних заходів у сфері соціально-економічного та культурно-виховного розвитку, спрямованих на подальше вдосконалення суспільних відносин і усунення чи нейтралізацію причин і умов злочинності. Отже, вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних конфліктів у всіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, громадських організацій. Іншими словами, ключову роль у запобіганні кримінальним правопорушенням відіграє фактично практична діяльність, орієнтована на превентивні заходи.

На думку О. М. Бандурки у загальному вигляді до системи суб'єктів запобігання злочинам належать органи і служби, які:

- визначають політику захисту прав і свобод людини і громадянина, жертв злочинних посягань, віктимологічні засади запобігання, основні його напрями, завдання, форми і методи;
- здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання;
- виявляють криміногенні фактори, що їх обумовлюють;
- безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі злочини².

Враховуючи результати проведеного аналізу, можна висунути на розгляд таку організаційну схему суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, що вчиняються маргінальними групами:

- державні органи, які визначають державну політику у сфері захисту прав і свобод людини та жертв злочинів, боротьби (у тому числі і запобігання злочинам) зі злочинністю;
- державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері протидії злочинності та запобігання злочинам;

¹ Бандурка А. М., Давиденко Л. М. (2003). Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харків: Основа. 368 с.

² Там само.

- державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю;
- органи, напрями діяльності яких не пов'язані із запобігання злочинам, водночас їх діяльність безпосередньо впливає на усунення причин та умов злочинів і захисту жертв злочинів.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам, яке реалізується правоохоронними органами, є унікальною ініціативою з проведення комплексу спеціальних заходів інноваційного характеру. Головна мета цієї діяльності полягає в розробці та виконанні нетрадиційних стратегій, спрямованих на виявлення осіб та груп, які мають підвищений ризик маргіналізації, а також вплив на них для відновлення чи активізації їх захисних властивостей і подальшої демаргіналізації. Основні завдання включають у себе уникнення, усунення або нейтралізацію детермінаційного комплексу маргінальності, а також активну участь у розробці та вдосконаленні вже існуючих спеціальних видів, форм і методів підвищення захисних можливостей потенційних жертв, зокрема осіб, що перебувають у маргінальних групах.

У той самий час, хоча були ухвалені правові акти, що регулюють функціонування Національної поліції України (такі як: Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. № 580¹, Положення про Національну поліцію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877², Положення про Департамент патрульної поліції, затверджене наказом Національної поліції України від 06 листопада 2015 р. № 73³, Положення про Департамент превентивної діяльності, затверджене наказом Національної поліції України 27 листопада 2015 р. № 123⁴), залишається не повною мірою врегульованою організація превентивної діяльності Національної поліції України загалом, так і ювенальної превентивної діяльності

¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

² Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінет Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п#Text>

³ Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції: наказ Національної поліції України від 06.11.2015 № 73 (у редакції наказу від 01.04.2020 № 272). URL: https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_pro_DPP_zi_zminamy_vid_01_04_2020_compressed.pdf

⁴ Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України: наказ Національної поліції України 27.11.2015 № 123. *Окреме видання.*

зокрема¹, що є одним з ключових напрямків формування маргінальних злочинних груп. На сьогодні відсутнє Положення про організацію превентивної діяльності підрозділів Національної поліції України, яке б передбачало чітку інструкцію з організації діяльності превентивної служби Національної поліції України, їх взаємодії з іншими державними та громадськими органами, завдання, функції та тактику дій щодо організації превентивної діяльності різних підрозділів Національної поліції України, а також Положення про Управління ювенальної превенції.

Відповідно до Положення про Департамент превентивної діяльності, затвердженого наказом Національної поліції України 27 листопада 2015 р. № 123, у структурі Національної поліції України створено Департамент превентивної діяльності. Департамент превентивної діяльності у межах компетенції реалізує державну політику у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, організації роботи дозвільної системи, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення насильства в сім'ї².

Також варто зазначити, що відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» (2015 р.)³, статті 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995 р.), статті 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.)⁴ та низки інших нормативно-правових актів, з метою вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та приведення нормативно-правових актів МВС, які регулюють діяльність Національної поліції, у відповідність до законодавства України, наказом МВС від 19 грудня 2017 р. № 1044 було затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, основними

¹ Сюравич В. Г. (2017). Напрями вдосконалення ювенальної превентивної діяльності Національної поліції. *Захист прав людини в контексті реформування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції*: зб. тез доп. круглого столу (Київ, 1 черв. 2017 р.). Київ: НАВС, 2017. С. 74–77.

² Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України: наказ Національної поліції України 27.11.2015 № 123. *Окреме видання*.

³ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

⁴ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

завданнями яких є: 1) профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 2) ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; 3) участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; 4) вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; 5) вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; 6) провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти.

Запобігання вчиненню злочинів дітьми передбачає в собі комплекс методів, форм та заходів профілактичної діяльності, яка є частиною широкого спектру соціальних ініціатив і є основним напрямом протидії злочинності в цілому. Отже, реформи в державі повинні перш за все спрямовуватися на захист прав і законних інтересів дітей, а також на запобігання порушенням їх прав. Сучасні реалії, які в першу чергу негативно впливають на дітей, створюють невизначені умови. Це обов'язково вимагає від суспільства і держави негайних заходів для виправлення ситуації, оскільки майбутнє України значною мірою залежить від стану та перспектив розвитку молодого покоління, що за певних умов більше схильне до маргіналізації¹. Якщо діти будуть відсторонені від виробничого та духовного життя, то перспективи для такої держави будуть неясними. Тому Конституція України (ст. 51) закликає до охорони «сім'ї, дитинства, материнства і батьківства» державою.

До числа спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам, які вчиняються особами з маргінальною поведінкою, слід віднести ініціативи з уникнення алкоголізму, наркоманії та інших захворювань, що значно впливають на маргіналізацію відповідних осіб.

¹ Скляр О. Г. (2012). Попередження маргіналізації підлітків засобами сценарного підходу. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 28. С. 210–218.

Одержуючи увесь час зростаючу кількість осіб, які страждають від хронічного алкоголізму та наркоманії, а також ураховуючи вплив цих явищ на рівень злочинності, обґрунтовано, по-перше, направити їх на обов'язкове лікування за рішенням суду (звісно, за умови наявності відповідних підстав); по-друге, розглянути можливість створення лікувально-виховних установ для осіб, які страждають від алкоголізму та наркоманії, під керівництвом Міністерства юстиції України або Міністерства охорони здоров'я.

Праця з виявлення осіб, які призводять аморальний спосіб життя, має бути визначена відповідно до того, до якої умовної групи — «відкриті» чи «приховані» — вони відносяться. «Відкриті» — це особи, які постійно знаходяться на виду, і до них, у першу чергу, відносяться безробітні та молодь, що не отримує освіти, алкоголіки, наркомани, які перебувають на обліку в органах охорони здоров'я та поліції. «Приховані» — це ті, які приховують свій спосіб життя. До них належать, насамперед, гомосексуалісти, особи з іншими статевими відхиленнями, інші особи із статевими відхиленнями (наприклад, педофіли, повії тощо).

IV. ВИСНОВКИ

Виходячи з отриманих результатів аналізу наукової літератури, практики досудового розслідування та інших важливих джерел кримінологічної інформації, можна визнати, що без внесення змін до чинного законодавства України, пов'язаного з кримінально-правовим і кримінально-процесуальним захистом особи, суспільства і держави від незаконних посягань, зокрема без встановлення на рівні законодавства обов'язку для учасників сторони обвинувачення в кримінальному провадженні виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню конкретного злочину, і реагувати на них відповідними процесуальними рішеннями, буде надзвичайно складно та малоефективну реалізувати дії з превентивного заходу стосовно корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, які вчиняються маргінальними, а особливо організованими, групами. Також буде важко зменшити потенційні та реальні загрози, пов'язані з національною безпекою України в умовах воєнної агресії та серйозного порушення міжнародного права державою-агресором та її союзниками.

Відзначимо, що є необхідність у введенні офіційного статистичного обліку маргінальних груп для правоохоронних органів. Це дасть змогу сформувавши об'єктивну картину щодо вчинення ними злочинів, виявити зміни у їхній спрямованості та визначити найбільш криміногенні категорії серед цих груп осіб. На підставі цих даних можна буде розробляти та впроваджувати адекватні заходи превентивного характеру.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. (2003). Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харків: Основа. 368 с.
2. Голіна В. В., Головкін Б. М. (ред.) (2014). Кримінологія: підручник. Харків: Право. 440 с.
3. Джу́жа О. М. (ред.) (2009). Кримінологія: навч. посіб. Київ: Прецедент. 348 с.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185282
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
7. Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції: наказ Національної поліції України від 06.11.2015 № 73 (у редакції наказу від 01.04.2020 № 272). URL: https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_pro_DPP_zi_zminamy_vid_01_04_2020_compressed.pdf
8. Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України: наказ Національної поліції України 27.11.2015 № 123. *Окреме видання.*
9. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінет Міністрів України від 28.10.2015 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p#Text>
10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
11. Скляр О. Г. (2012). Попередження маргіналізації підлітків засобами сценарного підходу. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 28. С. 210–218.
12. Сюравич В. Г. (2017). Напрями вдосконалення ювенальної превентивної діяльності Національної поліції. *Захист прав людини в контексті реформування підрозділів превентивної діяльності Національної поліції*: зб. тез доп. круглого столу (Київ, 1 черв. 2017 р.). Київ: НАВС. С. 74–77.

REFERENCES

1. About the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [In Ukrainian].
2. Bandurka A. M., Davidenko L. M. (2003). *Prestupnost v Ukraine: prichiny i protivodeystviye* [Crime in Ukraine: causes and counteraction]: monograph. Kharkiv : Osnova. 368 p. [In russian].

3. Dzhuzha O. M. (ed.) (2009). Kryminolohiya [Criminology]: education manual. Kyiv: Precedent. 348 p. [In Ukrainian].
4. Holina V. V., Holovkin B. M. (ed.) (2014). Kryminolohiya [Criminology]: textbook. Kharkiv: Pravo. 440 p. [In Ukrainian].
5. On approval of the Regulations on the Department of Preventive Activities of the National Police of Ukraine: Order of the National Police of Ukraine dated November 27, 2015 No. 123. *Separate edition* [In Ukrainian].
6. On approval of the Regulation on the Patrol Police Department: Order of the National Police of Ukraine dated November 6, 2015 No. 73 (as amended by Order No. 272 dated April 1, 2020). URL: https://patrolpolice.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Polozhennya_pro_DPP_zi_zminamy_vid_01_04_2020_compressed.pdf [In Ukrainian].
7. On approval of the Regulation on the National Police: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 No. 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п#Text> [In Ukrainian].
8. On preventing and countering domestic violence: Law of Ukraine dated December 07, 2017 No. 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [In Ukrainian].
9. Single report on criminal offenses for January-December 2013. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185282 [In Ukrainian].
10. Single report on criminal offenses for January-December 2022. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 [In Ukrainian].
11. Sklyar O. H. (2012). Poperedzhennya marhinalizatsiyi pidlitkiv zasobamy stsenarnoho pidkhdou [Preventing the marginalization of adolescents by means of a scenario approach]. *Actual problems of psychology*. Vol. 7. Issue 28. pp. 210–218 [In Ukrainian].
12. Syuravchuk V. G. (2017). Napryamy vdoskonalennya yuvenalnoyi preventyvnoyi diyalnosti Natsionalnoyi politysiyi [Directions for improving juvenile preventive activities of the National Police]. *Zakhyst prav lyudyny v konteksti reformuvannya pidrozdiliv preventyvnoyi diyalnosti Natsionalnoyi politysiyi [Protection of human rights in the context of reforming the units of preventive activities of the National Police]*: coll. theses add. round table (Kyiv, June 1, 2017). pp. 74–77 [in Ukrainian].

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-1-43-54>

УДК 343.72:347.965.43

ШАХРАЙСТВО ПІД ЧАС ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП МІГРАНТІВ ОСОБАМИ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВОСУДДЯ)

FRAUD IN THE COURSE OF REPRESENTATION OF LOW-MOBILITY GROUPS OF MIGRANTS IN COURT BY PERSONS WITHOUT POWERS (CRIMINAL LAW ASPECTS OF JUSTICE)

Ольга Кришевич¹

*Національна академія внутрішніх справ
(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035)*

Olha Kryshevych

*National Academy of Internal Affairs
(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 20.12.2023. Затверджено: 24.01.2024

АНОТАЦІЯ

Стаття написана на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, нормативно-правових актів щодо висвітлення міграційних процесів в Україні та етапів формування системи управління з врахуванням засад правосуддя. Аналіз складу кримінального правопорушення та його елементів, які обумовлені соціальною обумовленістю існування норми для охорони суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя та застосування представництва в суді без повноважень, враховуючи маломобільні групи мігрантів. Зосереджено увагу на подальшому удосконаленні одного з проблемних питань правосуддя, що стосується міграційної політики України і представництва маломобільних груп мігрантів в суді особами без повноважень

¹ кандидат юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-6136-8106; e-mail: olga_772008@ukr.net

та питання міграційного шахрайства у тому числі Визначено, що у випадку здійснення представництва в суді без повноважень адвокатом і можливість його притягнення до дисциплінарної відповідальності за дії, передбачені статтею 400-1 КК України, цілком забезпечує охорону суспільних відносин у сфері правосуддя та реалізації права на захист. Запровадження кримінальної відповідальності для адвокатів створює перешкоджання адвокатській діяльності, що грубо порушує права адвоката по захисту прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: правосуддя; представництво в суді; адвокат; кримінальна відповідальність; кримінальне правопорушення; міграція; маломобільні особи; шахрайство; обман; зловживання довірою.

ABSTRACT

The article is based on the study of domestic and foreign literary sources, regulatory and legal acts on coverage of migration processes in Ukraine and the stages of formation of the administration system with due regard to the principles of justice. The author analyses the composition of a criminal offence and its elements which are conditioned by the social necessity of the existence of a rule for the protection of social relations in the administration of justice and the use of representation in court without powers, taking into account low-mobility groups of migrants. The author focuses on further improvement of one of the problematic issues of justice relating to the migration policy of Ukraine and representation of low-mobility groups of migrants in court by persons without powers and the issue of migration fraud, including the determination that in the case of representation in court without powers by an attorney-at-law and the possibility of bringing him/her to disciplinary liability for actions under Article 400-1 of the Criminal Code of Ukraine, fully ensures the protection of public relations in the field of justice and the exercise of the right to defence. The introduction of criminal liability for advocates creates obstacles to the practice of law, which grossly violates the rights of advocates to protect human and civil rights and freedoms.

Key words: justice; representation in court; lawyer; criminal liability; criminal offence; migration; persons with disabilities; fraud; deception; breach of trust.

I. ВСТУП

Необхідно зазначити, що Європейський Союз — це насамперед унікальний правовий порядок, а право ЄС є невід'ємною частиною правових систем держав-членів, яке включає первинне право, яке міститься в договорах, а також у Хартії основних прав ЄС; вторинне право, а саме: регламенти, директиви та постанови; а також незобов'язуючі юридичні акти, такі як висновки та рекомендації. Імплементация та виконання актів права ЄС відбуваються на національному рівні, оскільки пункт 3 статті 4 Договору про Європейський Союз вимагає від держав — членів ЄС вживати належних заходів для забезпечення виконання зобов'язань, що виникають відповідно до права ЄС (принцип лояльного співробітництва). Крім того, згідно статті 19

Договору про Європейський Союз державам-членам необхідно надавали достатні засоби захисту, які забезпечують ефективний правовий захист у сферах, що охоплюються правом ЄС, а національні суди є основними гарантами права ЄС. Доступ до правосуддя надає можливість особам захистити себе від порушення їх прав, відшкодувати шкоду, забезпечити відповідальність виконавчої влади та здійснювати свій захист у кримінальних справах. Один з головних елементів верховенства права, якій присутній у цивільному, кримінальному й адміністративному праві є доступ до правосуддя як процесом, так і метою та має значення для осіб, які прагнуть скористатися іншими процесуальними й матеріальними правами. На сучасному етапі державотворення міграція стала елементом переміщення людей у багатьох країнах світу, оскільки міграційна політика в європейських країнах є важливим чинником забезпечення національної безпеки держав Європейського союзу і міграційні процеси потребують постійного і належного контролю з боку органів державної влади.

Маломобільні групи населення – це не лише люди з інвалідністю, оскільки кожен з нас в певні періоди життя належить або може належати до таких людей (маломобільними в тій чи іншій мірі може вважатися від 30 до 50 відсотків українців). До маломобільних груп відносяться особи, які відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуг, сприйнятті необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі (люди літнього віку, особи з тимчасовими погіршеннями здоров'я (через травму або хворобу), вагітні жінки, діти до 7 років, люди з нестандартними розмірами тіла).

Нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді, що сприятиме подоланню процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні, зокрема, через низький рівень правової культури учасників процесу, зловживання процесуальними правами та невиконання процесуальних обов'язків, поєднані з неефективними заходами відповідальності за порушення правил судового процесу і це основою попередження незаконного представництва в суді іншої особи. Представництво в суді є важливим аспектом реалізації права особи на судовий захист та права на правничу допомогу, який врахований у всіх процесуальних кодексах, які встановлюють порядок здійснення судочинства

в юрисдикціях. Представники в суді — це дієздатні особи, які в межах наданих їм повноважень здійснюють у суді від імені та в інтересах інших осіб їх процесуальні права і обов'язки.

Кримінальна відповідальність за представництво в суді без повноважень враховує забезпечення належного використання особами, які здійснюють представництво, своїх процесуальних прав.

Що стосується питань шахрайських дій щодо представництва в суді маломобільних груп мігрантів, то необхідно зауважити, що стаття 190 КК України є універсальною нормою (оскільки на волю та свідомість потерпілого здійснюється протизаконний вплив у формі обману або зловживання довірою), яка охоплює будь-які види шахрайства і не вимагає, щоб особа, яка вводиться в оману при вчиненні шахрайства та потерпілий від цього кримінального правопорушення (тобто той, кому заподіюється майнова шкода) збігались. Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого кримінального правопорушення, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК України і статтею, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття написана на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, нормативно-правових актів щодо висвітлення міграційних процесів в Україні та етапів формування системи управління з врахуванням засад правосуддя. Аналіз складу кримінального правопорушення та його елементів, які обумовлені соціальною обумовленістю існування норми для охорони суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя та застосування представництво в суді без повноважень, враховуючи маломобільні групи мігрантів. Зосереджено увагу на подальшому удосконаленні одного з проблемних питань правосуддя, що стосується міграційної політики України і представництва маломобільних груп мігрантів в суді особами без повноважень та питання міграційного шахрайства у тому числі. Для досягнення зазначеної мети застосовуються системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Представництво за своєю природою — це організаційне правовідношення, змістом якого є повноваження однієї особи (представника) діяти від імені, в інтересах іншої особи, яке виникає з договору, закону, акта органу публічної влади. Крім того, представництвом є діяльність представника, спрямована на реалізацію наданих йому повноважень. Змістом відносин представництва є повноваження, без яких останнє не може існувати. Під повноваженням розуміють систему двох суб'єктивних прав представника, одне з яких є абсолютним, інше — відносним. Абсолютне право представника містить у собі можливість вчинення певних дій від імені та в інтересах особи, а відносне право полягає у тому, що представник має право розраховувати на те, що всі юридичні наслідки, створені його діями, виникнуть лише для особи, яку він представляє, а не для самого представника. Узагалі існує два види представництва: законне та добровільне. Перший вид не залежить від волі сторони, яку представляють. Законом встановлено, що інтереси певних категорій осіб мусить представляти інша сторона-представник. До таких категорій належать, зокрема, неповнолітні діти, недієздатні або обмежено дієздатні особи, безвісно відсутні особи. Добровільне представництво може здійснювати особа, яка має доручення, оформлене належним чином. У випадку, коли процесуальний захист здійснює адвокат, то він мусить мати ордер або договір на надання правової допомоги відповідно.

Що стосується представництво в суді без повноважень, насамперед, процесуальне представництво, порядок здійснення якого встановлюється процесуальним законодавством залежно від виду судочинства. Кримінальне правопорушення передбачене статтею 400-1 КК України¹ є суспільні відносини, що забезпечують нормальну, регламентовану законодавством діяльність суду і органів у сфері здійснення правосуддя, а також право особи на професійну правничу допомогу. Характеризується діями, які полягають у завідомо неправдивому повідомленні суду про повноваження представляти іншу особу, а також бездіяльністю, які пов'язана з не вчиненням дій, які особа могла і повинна була вчинити, а саме умисне невнесення адвокатом

¹ Джужа О.М., Савченко А.В., Черней В.В. (ред.). (2018). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 1104 с.

до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги. Необхідно акцентувати увагу на недоцільність криміналізації діяння, передбаченого статтею 400-1 КК України, через сумніви у ступені його суспільної небезпечності, оскільки не передбачає наявності протиправного мотиву чи мети такого представництва.

Для визначення особи, яка може здійснювати представництво в суді необхідно звернутися до положень законодавства, які встановлюють порядок здійснення того чи іншого виду судочинства. У будь якому процесі адвокат здійснює представництво на підставі повноважень, що виникають з низки документів. Так, документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Сам факт можливого існування кримінальної відповідальності за здійснення представництва без повноважень навряд чи звужує права захисників. Разом з тим питання про те, а чому ж йдеться про виділення окремої статті у КК України саме для такого суб'єкта як адвокат, однозначно виникає. Як свідчить практика, однією з проблем у галузі представництва інтересів сторін у суді є належність та допустимість документів для підтвердження повноважень представника. Для підтвердження своїх повноважень представник сторони, інших учасників справи, відповідно до статті 59 Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України, надає суду довіреність або ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Водночас для підтвердження своїх повноважень представник сторони, інших учасників справи, згідно із статтею 59 КАС України, надає суду довіреність або ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹. Довіреність – це письмовий документ, що видається довірительом представнику для засвідчення його повноважень перед третіми особами в процесі здійснення представництва. Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або у визначених законом випадках посвідчена іншою особою. Довіреність фізичної особи,

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

за зверненням якої ухвалено рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який ухвалив таке рішення. Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом та установчими документами. Але є винятки, коли особа представляє інтереси іншої за довіреністю і, водночас, вона не є адвокатом і стосуються малозначущих справ, які визначені статтею 12 (частина 6) КАС України містить (наприклад, оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію; також перебування іноземців або осіб без громадянства на території України). Ордер – це письмовий документ, що у випадках, встановлених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Типову форму ордера затверджує Рада адвокатів України. Згідно з пунктом 14 Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36, ордер форми, встановленої цим Положенням, є належним та достатнім підтвердженням правомочності адвоката на вчинення дій в інтересах клієнта. Ордер — це письмовий документ, що у випадках, встановлених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Типову форму ордера затверджує Рада адвокатів України. Є певне Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, який передбачає порядок в його оформленні. Що стосовно ордерів, то ордер є простим документом, що підтверджує наявність повноважень представляти інтереси певного клієнта, юридичної або фізичної особи. Ордер — це лише своєрідне посвідчення, не містить ніяких застережень і додаткових умов. Водночас знову ж таки виникає проблематика копії ордера, скільки ордерів має бути видано на ведення справи. На ведення справи видається один ордер, то й відповідно оригінал ордеру існує, і в цьому випадку його копії однаково будуть кимось завірятися, як сам адвокат, так і адвокатське об'єднання, адвокатське бюро, а будь-яка інша особа, зокрема суддя, не може завірити копію такого ордеру. Тобто, якщо буде оглянуто оригінал у судовому

засіданні й у матеріали справи буде долучена копія, то тут її завіряє суддя, тому що пересвідчився. У будь-якому іншому випадку надати таку ж копію, щоб вона мала силу, суддя вже не може. Так само не може клієнт особисто завірити цей ордер, він не буде мати сили, оскільки ордер підтверджує саме повноваження адвоката. Стосовно оформлень ордерів зараз використовують таку формулу, що на зворотному боці зазначають застереження щодо обмеження прав адвоката на реалізацію прав у судовому засіданні. Про обмеження правомочності адвоката, встановлені угодою про надання правової допомоги, адвокат або керівник адвокатського об'єднання (бюро) зобов'язані вказати на звороті ордера. При цьому будь-яких застережень та вказівок щодо обов'язковості відмітки про обмеження правомочності адвоката в ордері та скріпленні особистим підписом адвоката законодавцем не передбачено¹. Ордер, який видано відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката й надання договору про правничу допомогу, а його копії або витягу разом із ордером чинна редакція КАС України не вимагає. У випадку ж, якщо мова йде про невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, то у диспозиції статті зазначено, що суб'єктом кримінального правопорушення є адвокат, оскільки уповноважений видавати такий письмовий документ як ордер, який посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Згідно із статтею 131-2 Конституції України² виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення, втім у цій же нормі передбачено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Крім того, суб'єктом кримінального

¹ Антонюк Н. О. (2017). Про представництво в суді без повноважень. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnitstvo-v-sudi-bez-povnovazhen>

² Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

правопорушення, передбаченого статтею 400-1 КК України¹ може бути не лише адвокат, а й інша особа, яка має повноваження на представництво в суді іншої особи, які, як відомо, можуть виникати на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи.

Представництво в суді без повноважень є умисним кримінальним правопорушенням, оскільки повідомлення про повноваження представляти іншу особу в суді здійснюється завідомо неправдиво, а у випадку невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень законодавець пов'язує саме з умислом, але кримінальна відповідальність настає незалежно від заподіяної шкоди. Частина друга статті 400-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за дії, передбачені частиною першою цієї статті, проте вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб. Поряд з цим, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення на кваліфікацію не впливають. Питання про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень можна лише в тому випадку, коли особа прагне завдати або завдає шкоду правам і законним інтересам тієї особи, яку вона представляє (за умов, що її дії не містять ознак інших складів кримінальних правопорушень, передбачених КК України). В інших же випадках, коли такої шкоди завдано не було, достатньо заходів впливу за вчинення діянь, передбачених статтею 400-1 КК України, зокрема, шляхом притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, а інші особи можуть нести цивільно-правову відповідальність за завдану шкоду інтересам особи, яку вони представляють. Хотілося зазначити, що відсутність необхідності у криміналізації діянь, передбачених статтею 400-1 КК України, оскільки останні не становлять істотної суспільної небезпеки, щоб установлювати за їх вчинення кримінальну відповідальність. Щодо криміналізації представництва у суді без повноважень у випадках, коли адвокатом не подано суду жодних документів на підтвердження свого правового статусу, то виникає запитання із роллю такої особи у процесі. Адже, у кожному випадку суд повинен з'ясувати правовий статус кожного учасника процесу. Не варто забувати і про потенційну можливість притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

¹ Джужа О. М., Савченко А. В., Черней В. В. (ред.). (2018). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 1104 с.

Адже, до прикладу, однією з підстав притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності стаття 34 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» визначає порушення правил адвокатської етики. Водночас статтею 14 Правил адвокатської етики встановлено, що адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги. За вказані дії необхідно передбачити дисциплінарну та/або адміністративну відповідальність, а лише в разі неефективності останньої можна порушувати питання щодо їх криміналізації¹. Кримінально-правового реагування потребують лише ті випадки, коли адвокат чи інша особа повідомляє про повноваження представляти іншу особу в суді, тоді як насправді волевиявлення на представництво інтересів взагалі відсутнє.

Відповідно до частини першої статті 29 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України² здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи. Таким чином, малолітніх осіб віком до 14 років, а також недієздатних фізичних осіб, неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, представляють їх законні представники, але законне представництво не допускається стосовно тих неповнолітніх осіб, які у порядку, встановленому ЦПК України, надано повну цивільну дієздатність або які набули цивільної процесуальної дієздатності внаслідок реєстрації шлюбу.

І так, зупинимося на понятійному апараті *маломобільні групи населення* – це люди, що відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі. *Маломобільні групи населення* – це категорія громадян, яка включає в себе: *осіб з інвалідністю* (незважаючи на те, що за пересування відповідає переважно опорно-рухова система, не тільки її захворювання роблять людину маломобільним. Якщо він погано бачить,

¹ Палюх Л. (2019) Соціальна обумовленість норми про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень (ст. 400-1 КК України). *Visegrad Journal of Human Rights*. No. 3. Vol. 2. С. 184–189.

² Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

то погана орієнтування в просторі, також може перешкодити йому повноцінно пересуватися); *вагітних жінок* (ця категорія вважається маломобільною, оскільки носить плід в утробі, тому бігти вагітній жінці важче, та й пересувається на великі проміжки часу важко); *пенсіонерів* (це потенційно хвора категорія громадян, оскільки можуть бути захворювання, що обмежують його можливості пересування і використовуються допоміжні засоби, такі як тростину або милиці, а швидкість пересування з ними значно менше (біг з палицею на рівні швидкої ходьби у здорової людини)); *дітей дошкільного віку* (маломобільні, оскільки вони або ще не навчилися ходити, або не можуть повноцінно орієнтуватися в просторі без допомоги батьків).

Таким чином, функціональні обмеження можуть бути пов'язані з фізичними особливостями людини (інвалідність, літній вік, нестандартна статура) або її тимчасовими станами (травма, стрес, вагітність), а також можуть бути постійними (які не змінюватимуться з часом) або обмеженими в часі (наприклад, людина, яка захворіла через певний час одужає або обмеження може бути викликане відсутністю досвіду чи знання, як от у мігрантів, у разі не володіння мовою приймачої держави, місцевістю або усталеними правилами поведінки).

IV. ВИСНОВКИ

Аналіз складу кримінального правопорушення та його елементів, які обумовлені соціальною обумовленістю існування норми для охорони суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя та застосування представництво в суді без повноважень, враховуючи маломобільні групи мігрантів, дає змогу дійти до певних висновків. У випадку здійснення представництва в суді без повноважень адвокатом і можливість його притягнення до дисциплінарної відповідальності за дії, передбачені статтею 400-1 КК України, цілком забезпечує охорону суспільних відносин у сфері правосуддя та реалізації права на захист. При цьому, запровадження кримінальної відповідальності для адвокатів створює перешкоджання адвокатській діяльності, що грубо порушує права адвоката по захисту прав і свобод людини і громадянина.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Антонюк Н. О. (2017). Про представництво в суді без повноважень. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnitstvo-v-sudi-bez-povnovazhen>
2. Джужа О. М., Савченко А. В., Черней В. В. (ред.). (2018). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 1104 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Палюх Л. (2019) Соціальна обумовленість норми про кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень (ст. 400-1 КК України). *Visegrad Journal of Human Rights*. No. 3. Vol. 2. С. 184–189.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
6. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

REFERENCES

1. Antoniuk N. O. (2017). Pro predstavnytstvo v sudi bez povnovazhen [About representation in court without authority]. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/107299-pro-predstavnitstvo-v-sudi-bez-povnovazhen> [in Ukrainian].
2. Dzhuzha O. M., Savchenko A. V., Chernei V. V. (eds.). (2018). Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine. 2-nd ed., revision. and ad. Kyiv: Yurinkom Inter. 1104 p. [in Ukrainian].
3. On the Bar and Legal Practice: Law of Ukraine of May 07, 2012 No. 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> [in Ukrainian].
4. Palyukh L. (2019). Sotsialna obumovlenist normy pro kryminalnu vidpovidalnist za predstavnytstvo v sudi bez povnovazhen (st. 400-1 KK Ukrayiny) [Social conditioning of the norm on criminal liability for representation in court without authority (Article 400-1 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Visegrad Journal of Human Rights*. No. 3. Vol. 2. pp. 184–189 [in Ukrainian].
5. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
6. The Civil Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine of March 18, 2004 No. 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?lang=en#Text> [in Ukrainian].

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-1-55-67>

УДК 342.7:314.745.23

НОВІТНІ ПІДХОДИ ЗАХИСТУ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

LATEST APPROACHES TO PROTECTION OF FORCIBLY DISPLACED PERSONS IN THE EUROPEAN UNION LAW

Богдан Калиновський¹

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, Україна, 01601)*

Bohdan Kalynovskyi

*Taras Shevchenko Kyiv National University
(64/13, Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine, 01601)*

Отримано: 08.12.2023. Затверджено: 15.01.2024

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості правового регулювання тимчасового захисту громадян України в Європейському Союзі. Розкрито чотири форми захисту вимушено переміщених осіб в праві ЄС, зокрема: надання статусу біженця відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р.; надання статусу додаткового (субсидіарного) захисту; надання тимчасового захисту відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового припливу переміщених осіб та про заходи підтримки балансу у зусиллях держав-членів у зв'язку з прийомом та наслідками такого прийому від 20 липня 2001 року; надання гуманітарного захисту, тобто надання міжнародного захисту з гуманітарних міркувань на основі національного законодавства держав-членів ЄС. Підкреслено, що статтею 3 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС встановлюється можливість для держав-членів ЄС передбачити на національному рівні більш сприятливі умови для переміщених осіб, що на практиці й призвело до наявності різних умов для отримання тимчасового захисту.

¹ доктор юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-9654-0201; e-mail: kalinbogdan@ukr.net

Ключові слова: тимчасовий захист; права людини; правове регулювання; право ЄС; переміщені особи; вимушена міграція.

ABSTRACT

The article examines the peculiarities of legal regulation of temporary protection of citizens of Ukraine in the European Union. Four forms of international protection of forcibly displaced persons in EU law are disclosed, in particular: granting refugee status in accordance with the Convention on the Status of Refugees of 1951; granting the status of additional (subsidiary) protection; provision of temporary protection in accordance with the EU Council Directive 2001/55/EC on minimum standards for the provision of temporary protection in cases of mass influx of displaced persons and on measures to maintain balance in the efforts of member states in connection with the reception and consequences of such reception of July 20, 2001; providing humanitarian protection, i.e. providing international protection for humanitarian reasons based on the national legislation of EU member states. It is emphasized that Article 3 of EU Council Directive 2001/55/EC establishes the possibility for EU member states to provide at the national level more favorable conditions for displaced persons, which in practice has led to the existence of different conditions for obtaining temporary protection.

Key words: temporary protection; human rights; legal regulation; EU Law; displaced persons; forced migration.

I. ВСТУП

Триваюча війна Українського народу за своє право на існування, самовизначення та національну ідентифікацію, окрім гострих політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем, змусила світове співтовариство звернути увагу та по-новому поглянути на вирішення питань міжнародно-правового регулювання права осіб на тимчасовий захист. З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну перед країнами Європейського Союзу постала проблема прийняття та розміщення мільйонів вимушено переміщених осіб з України. І система законодавства Європейського Союзу, що існувала до 24 лютого 2022 р. та регулювала процедуру отримання тимчасового захисту, була недосконалою та потребувала змін.

Дослідження проблем формування та правового регулювання вимушеної міграції загалом здійснювали зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема, М. Р. Аракелян, В. П. Босий, О. В. Буткевич, Дж. МакАдама, О. І. Мельничук, К. О. Нестеренко, О. Р. Поєдинок, П. М. Синявський, І. О. Сорока, Я. П. Турецька та інші. Окремі аспекти правового регулювання процедури тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу (ЄС) розкривають в своїх працях зарубіжні і українські вчені,

зокрема, Л. О. Булко, В. О. Васечко, К. Б. Димов, М. В. Грушко, З. Ердоган, О. А. Малиновська, К. М. Мартинюк, А. О. Покрасьон, Й. Яблонська-Бонса, В. В. Маньгора та інші. Проте, на мою думку, ці напрацювання є недостатніми для комплексного розуміння проблеми.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою статті є дослідження новітніх підходів, тенденцій і перспектив вдосконалення інституту тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. Методи, що використовувалися автором, традиційно лежать в основі методології юридичної науки. Так, діалектичний метод пізнання дав змогу з'ясувати сутність поняття «захист вимушено переміщених осіб в праві Європейського Союзу» та оперувати такими категоріями, як: «тимчасовий захист», «вимушена міграція»; формально-юридичний метод дозволив проаналізувати джерела права ЄС, щодо здійснення захисту вимушено переміщених осіб та сформулювати рекомендації щодо подолання виявлених проблем. Аналіз юридичної практики здійснювався на основі реальних матеріалів функціонування європейських інституцій, що дозволило виявити та теоретично осмислити наявні проблеми, що лежать в площині здійснення захисту вимушено переміщених осіб з України в країнах Європейського Союзу.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проблеми вимушеної міграції загалом, та формування інституту тимчасового захисту, привертала увагу суспільства з давніх часів. Враховуючи історію формування законодавства з даного питання та праці вчених, в юридичній науковій літературі виокремлюють три напрями міжнародно-правового регулювання інституту тимчасового захисту, зокрема, універсальний, європейський та співробітництво України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України¹.

Міжнародні акти універсального характеру у сфері вимушеної міграції є основою створення регіональних систем захисту біженців та осіб, які шукають притулок. Регулювання на регіональному рівні є проміжною стадією між універсальним і національним регулюванням.

¹ Васечко В. О. (2023). Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1–2). С. 54–75.

Міжнародні акти «м'якого права» універсального характеру нерідко набувають обов'язкового характеру на регіональному рівні. Однією з найрозвиненіших регіональних систем є система захисту біженців та осіб, які шукають притулок, у країнах Європейського Союзу.

Крім того, варто зазначити, що до питань регулювання вимушеної та добровільної міграції держави традиційно підходять виходячи з різних пріоритетів, зокрема, міркувань гуманності у першому випадку та, як правило, захисту національного ринку праці — у другому. Зближення між цими підходами є новітньою тенденцією міжнародно-правового регулювання міграції, що ґрунтується на право-захисному підході до міграції та знайшло відображення, наприклад, у низці міжнародних актів, наприклад, Нью-Йоркській декларації з біженців та мігрантів від 19 вересня 2016 р.

Регулювання вимушеної міграції у європейському регіоні формувалося у межах кількох організацій, зокрема Ради Європи, ОБСЄ та інших. Найбільш ефективне правове регулювання цієї сфери в Європі здійснюється нормами європейського права, яке включає норми права ЄС та положення Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.¹ (Конвенція 1950 р.).

Право ЄС закріплює чотири форми міжнародного захисту вимушено переміщених осіб, тобто вимушених мігрантів, зокрема:

- 1) надання статусу біженця відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р.;
- 2) надання статусу додаткового (субсидіарного) захисту;
- 3) надання тимчасового захисту відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадках масового припливу переміщених осіб та про заходи підтримки балансу у зусиллях держав-членів у зв'язку з прийомом та наслідками такого прийому від 20 липня 2001 р. (Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС)²;

¹ Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

² Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

- 4) надання гуманітарного захисту, тобто надання міжнародного захисту з гуманітарних міркувань на основі національного законодавства держав-членів ЄС.

Конвенція про статус біженців 1951 р. закріпила нормативне визначення поняття «біженець», під яким розуміють «особу, яка через цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи знаходиться поза країною свого громадянства і не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися ним унаслідок таких побоювань»¹. Проте, на практиці розуміння вимушеної міграції і поняття «біженець» вийшли за межі даного визначення, що знайшло своє відображення в діяльності Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН).

Поняття «біженець» за часовою ознакою було конкретизовано в Протоколі щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 р.², що на думку української дослідниці О. І. Безпалової зумовлено тим, що у Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 р. існувало два обмеження до визначення поняття «біженець», по-перше, тимчасове (право вважатися біженцем не поширювалось на осіб, що стали такими в результаті подій, що виникли після 01 січня 1951 р.); по-друге, географічне (зазначені події означають або події, які відбулися в Європі до 01 січня 1951 року або події, які відбулися в Європі або в інших місцях до 1 січня 1951 року)³.

Якщо проблеми міжнародно-правового статусу біженців регламентуються низкою міжнародних і національних нормативних актів, і досліджувалися вченими з різних кутів бачення, то статус осіб, які потребують тимчасового захисту є мало дослідженим та набуває особливої актуальності в часи російсько-української війни.

Відтак, тимчасовий захист є однією з форм міжнародного захисту вимушених мігрантів, що спрямована на регулювання ситуацій,

¹ Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://www.unhcr.org/ua/wpcontent/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf

² Маньгора В. В., Тельнюк С. Р. (2022). Особливості реалізації права на притулок громадянами України в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. № 4(43). С. 131.

³ Безпалова О. І. (2017). Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 квіт. 2017 р.). С. 10–19.

пов'язаних з «масовим припливом» вимушених переселенців. Слід відмітити, що необхідність застосування цієї форми обумовлена тим, що норми Конвенції про статус біженців 1951 р. не регламентують ситуацій «масового припливу» вимушено переміщених осіб. Відтак, на універсальному рівні питання правового регулювання ситуацій, пов'язаних з «масовим припливом» вимушених мігрантів, знайшли своє відображення лише актах рекомендаційного характеру, зокрема, в Директиві Ради ЄС 2001/55/ЄС та актах Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (*далі* — УВКБ ООН).

Починаючи з 1980-х років Виконавчий комітет УВКБ ООН робив непоодинокі спроби у своїх актах вирішити питання масового припливу вимушених переселенців. Зокрема, висновки Виконкому УВКБ ООН «З питання про біженців, які не мають країни притулку» № 15 (XXX), 1979 р.; «З питань захисту осіб, які шукають притулку, в умовах їх масового припливу» № 22 (XXXII), 1981 р.; «З питання про міжнародну солідарність і захист біженців» № 52 (XXXIX), 1988 р.; «З питання про всеосяжний та регіональні підходи всередині системи захисту» № 80 (XLVII), 1996 р.; «Реєстрація біженців та осіб, які шукають притулку» № 91 (LII), 2001 р.; «З питання про цивільний та гуманітарний характер притулку» № 94 (LIII), 2002 р.; «Загальний висновок з міжнародного захисту» № 77 (XLVI), 1995 р.; «Висновок з міжнародного захисту» № 85 (XLIX), 1998 р.; «Загальний висновок з міжнародного захисту» № 89 (LI), 2000 р. та ін.

Аналіз вищезазначених актів, дозволяє констатувати, що вони містять загальні рекомендації державам, що зіштовхнулися з проблемами масового припливу вимушено переміщених осіб. Зокрема, передбачалося, забезпечити для таких осіб доступ на свою територію і не розглядати їх як незаконних мігрантів; забезпечити дотримання принципу невислання та мінімальні стандарти приймання; дотримуватися принципу справедливого розподілу тягаря між державами. Крім того, розглядати цю форму міжнародного захисту як тимчасову, щоб надалі забезпечити довгострокові рішення для вимушених мігрантів та ін.

У резолюціях Генеральної Асамблеї ООН (*далі* — ГА ООН) також робилися спроби врегулювання проблем, пов'язаних з масовим припливом вимушено переміщених осіб. Зокрема, варто назвати, резолюції ГА ООН A/RES/35/196, 1980 р.; A/RES/37/186, 1982 р.; A/RES/38/103, 1983 р. та ін.

Погоджуємося з думкою, що таким чином ГА ООН, УВКБ ООН та інші органи, що входять до системи ООН, у своїх актах рекомендаційного характеру закликали держави у ситуаціях «масового припливу» забезпечити мінімальний рівень захисту для вимушених мігрантів шляхом надання їм так званого «тимчасового захисту»¹. У зв'язку з цим, зарубіжний дослідник Дж. МакАдам зазначає, що практика застосування державами «тимчасового притулку» виглядає як відступ від взятих зобов'язань за Конвенцією про статус біженців 1951 р.²

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС вперше була введена в дію рішенням Ради ЄС 04 березня 2022 року як реакція-підтримка Європейським Союзом України в умовах повномасштабного вторгнення росії³.

За даними Статистичної служби Європейського Союзу (Євростату), на кінець листопада 2023 р. 4 278 485 осіб отримали тимчасовий захист у державах-членах ЄС⁴. Варто зазначити, що до Загальної європейської системи притулку приєдналися Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн і Швеція. Проте, особи, які отримали тимчасовий захист в цих країнах, не враховані в вищезазначеній статистиці, що, у свою чергу, свідчить про ще більшу кількість осіб, які отримали тимчасовий захист у результаті воєнних дій на території України. З аналізу даних Євростату, можемо констатувати, що на кінець 2023 р., найбільше вимушено переміщених осіб з України прийняли Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща та Чеська Республіка.

Серед категорій осіб, які перетнули кордон з метою порятунку від воєнних дій, виокремлюють такі категорії: 1) жінки та діти (переважна частина загальної кількості); 2) особи, що перетнули кордон

¹ UNHCR (2013). UNHCR Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law. *International Journal of Refugee Law*. Vol. 25. Iss. 1. pp. 178–186. URL: <https://doi.org/10.1093/ijrl/eet007>

² Durieux J.-F., McAdam J. (2004). Non-Refoulement through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention in Mass Influx Emergencies. *International Journal of Refugee Law*. Vol. 16. Iss. 1. pp. 1–24.

³ Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>

⁴ Eurostat (2023). Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex - monthly data. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM/default/table?lang=en

до початку повномасштабної війни в Україні; 3) літні люди; 4) інші громадяни України, що мають право виїзду за кордон України¹.

Відповідно до статті 1 метою Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС є встановлення мінімальних стандартів для надання тимчасового захисту у випадках масового припливу осіб із третіх країн, а також реалізація заходів для забезпечення балансу між зусиллями держав-членів ЄС у питаннях прийому та відповідальності за його наслідки². Відтак, держави-учасниці мають забезпечити негайний та колективний захист таких осіб, у випадку якщо вони не мають змоги повернутися до країни свого походження. Крім того, поряд з наданням міжнародного захисту на підставі індивідуальних заяв відповідно до Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2011/95/ЄС від 13 грудня 2011 р. про стандарти кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як отримувачів міжнародного захисту; про єдиний статус біженців або осіб, які мають право на додатковий захист, та за зміст наданого захисту (так звана «Кваліфікаційна директива»)³, Директивою Ради ЄС 2001/55/ЄС передбачено можливість надання тимчасового захисту в колективному порядку конкретній групі осіб, яка визначається на основі рішень інститутів ЄС у ситуації масового напливу. Таким чином, після початку повномасштабного вторгнення російських військ, країнами ЄС було застосовано положення Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС щодо вимушено переміщених осіб з України.

Зазначеною директивою закріплюється, що тимчасовий захист повинен включати в себе дотримання принципу невислання та не обмежувати права на отримання статусу біженця. Відтак, дані норми підкреслюють їх тимчасовий характер, що підтверджується прийняття

¹ Маньгора В. В., Тельнюк С.Р. (2022). Особливості реалізації права на притулок громадянами України в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. № 4(43). С. 134.

² Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

³ Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0095>

державами національних нормативно-правих актів, що спочатку надавали тимчасовий захист на один рік, а потім продовжували його.

Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС закріплює наступні зобов'язання держав-членів ЄС щодо осіб, які отримали тимчасовий захист, зокрема: видача документів, підтверджують дозвіл на проживання; створення умов для отримання віз, включаючи транзитні; забезпечення інформацією про положення тимчасового захисту зрозумілою мовою; видача дозволів на працевлаштування; забезпечення доступу до відповідного житла або, при необхідності, засобів для оренди житла; забезпечення необхідною допомогою у формі соціального забезпечення та коштів до існування, а також надання медичного забезпечення за умови недостатності власних коштів у осіб, які отримали тимчасовий захист; надання необхідної медичної або іншої допомоги особам з особливими потребами (*persons who have special needs*) (неповнолітні особи без супроводу, жертви катувань, зґвалтування або інших серйозних форм психічного, фізичного або сексуального насилля); забезпечення доступу до системи освіти для неповнолітніх нарівні з громадянами держав-членів ЄС; встановлення гарантій згідно принципом возз'єднання (єдності) сім'ї, а також принципом забезпечення інтересів дитини; призначення представників для неповнолітніх осіб без супроводу; забезпечення можливості подати клопотання про надання міжнародного захисту, а також надання тимчасового захисту як на період розгляду клопотання про надання міжнародного захисту, так і після отримання відмови.

Відповідно до статті 1 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС громадяни третіх країн або особи без громадянства, які вимушені залишити країну або регіон свого походження або евакуйовані, зокрема, у відповідь на заклик міжнародних організацій, і які не можуть повернутися в безпечні та стабільні умови з цієї причини, превалюючої в країні ситуації, які відповідають критеріям біженців відповідно до Конвенції 1951 р. або підпадають під дію інших міжнародних або національних документів, що забезпечують міжнародний захист називаються «переміщеними особами»¹. До таких осіб відносяться: особи,

¹ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

які врятувалися втечею із зони збройного конфлікту або спалахів насилля; особи, яким загрожує серйозний ризик або які стали жертвами систематичних порушень прав людини.

Крім того, Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС проголосила принцип солідарності держав у випадку масового напливу вимушено переміщених осіб. Стаття 80 Договору про функціонування Європейського Союзу («Лісабонського договору» 2007 р.) закріпила принцип солідарності та справедливого розподілу відповідальності між державами-членами ЄС, у тому числі у фінансовому плані».

Імплементативне Рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 04 березня 2022 р. закріпило перелік осіб, які можуть претендувати на отримання тимчасового захисту в країнах ЄС, зокрема, до них належать:

- 1) громадяни України, які проживали на території України і вимушено залишили Україну 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військової агресії проти України;
- 2) особи без громадянства та громадяни третіх країн, крім України, які користувалися міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні до 24 лютого 2022 р.;
- 3) члени сімей осіб, зазначених у пункті 1 та 2, у тому числі а) чоловік/дружина (неодружений партнер у фактичних шлюбних відносинах, якщо законодавство або практика відповідної держави-члена розглядає неодружені пари таким же чином, як і подружжя); б) неповнолітні неодружені діти особи, зазначеної в пункті 1 та 2, або її дружини/чоловіка, незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза шлюбом, або усиновлені; в) інші близькі родичі, які проживали разом як частина сім'ї під час обставин, пов'язаних з масовим припливом переміщених осіб, і які повністю або переважно перебували на утриманні особи, зазначеної в 1 та 2 в той час;
- 4) громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні до 24 лютого 2022 р. на підставі дійсного дозволу на постійне проживання відповідно до законодавства України та які не можуть повернутися в безпечних та довготривалих умовах до своєї країни або регіону походження¹.

¹ Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>

Національним законодавством держав-членів ЄС тимчасовий захист може бути надано й іншим категоріям осіб, зокрема, громадянам України, які залишили територію України до 24 лютого 2022 р.; особам без громадянства та громадянам третіх держав, крім громадян України, які проживають на території України на підставі посвідки на проживання та які не можуть повернутися в безпечні та надійні умови у державі походження; особам без громадянства та громадянам третіх держав, крім громадян України, які на законних підставах проживали на території України та які не можуть повернутися в безпечні та належні умови у державі походження на підставі ст. 7 Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС, а також іншим особам на підставі цієї норми.

Статтею 3 Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС встановлюється можливість для держав-членів ЄС передбачити на національному рівні більш сприятливі умови для переміщених осіб, що на практиці й призвело до наявності різних умов для отримання тимчасового захисту.

IV. ВИСНОВКИ

Формування інституту тимчасового захисту розпочато в ХХ столітті, що знайшло своє відображення в актах Виконавчого комітету УВКБ ООН та Генеральної Асамблеї ООН. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС регламентує умови та порядок отримання тимчасового захисту у випадку масового напливу вимушено переміщених осіб. Рішенням Ради ЄС 04 березня 2022 р. положення Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС були вперше застосовані на практиці щодо вимушено переміщених осіб з України. За даними Статистичної служби Європейського Союзу (Євростату), на кінець листопада 2023 р. 4 275 485 осіб отримали тимчасовий захист у державах-членах ЄС. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС закріплює цілий комплекс зобов'язань держав — членів ЄС щодо осіб, які отримали тимчасовий захист, зокрема: дозвіл на проживання; видача дозволів на працевлаштування; забезпечення доступу до відповідного житла; забезпечення необхідною допомогою у формі соціального забезпечення та коштів до існування, а також надання медичного забезпечення; забезпечення доступу до системи освіти тощо.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Безпалова О. І. (2017). Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 квіт. 2017 р.). Ужгород: УжНУ. С. 10–19.
2. Васечко В. О. (2023). Генеза конституційно-правових основ співробітництва України з країнами ЄС щодо переміщених осіб з України. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1–2). С. 54–75. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-1-2-54-75>
3. Конвенція про статус біженців 1951 р. URL: https://www.unhcr.org/ua/wpcontent/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf
4. Маньгора В. В., Тельнюк С. Р. (2022). Особливості реалізації права на притулок громадянами України в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. № 4(43). С. 129–138. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).270074](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).270074)
5. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>
7. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>
8. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0095>
9. Durieux J.-F., McAdam J. (2004). Non-Refoulement through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention in Mass Influx Emergencies. *International Journal of Refugee Law*. Vol. 16. Iss. 1. pp. 1–24.
10. Eurostat (2023). Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex — monthly data. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM/default/table?lang=en
11. UNHCR (2013). UNHCR Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law. *International Journal of Refugee Law*. Vol. 25. Issue 1. pp. 178–186. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eet007>

REFERENCES

1. Bezpalova O. I. (2017). Osoblyvosti vyznachennya prav bizhentsiv u mizhnarodnomu zakonodavstvi [Peculiarities of defining the rights of refugees in international legislation]. *Zdiysnennya ta zakhyst prav vnutrishno peremishchenykh osib [Implementation and protection of the rights of internally displaced persons]*: mater. International science and practice conf. (Uzhgorod, April 20, 2017). Uzhgorod: UzhNU. pp. 10–19 [In Ukrainian].
2. Convention on the Status of Refugees of 1951. URL: https://www.unhcr.org/ua/wpcontent/uploads/sites/38/2021/07/UNHCR70_Key_Messaging_ukr.pdf

3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between the Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>
5. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382&from=EN>
6. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0095>
7. Durieux J.-F., McAdam J. (2004). Non-Refoulement through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention in Mass Influx Emergencies. *International Journal of Refugee Law*. Vol. 16. Iss. 1. pp. 1–24.
8. Eurostat (2023). Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex — monthly data. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYTPSM/default/table?lang=en
9. Vasechko V. O. (2023). Geneza konstytutsiyno-pravovykh osnov spivrobitnystva Ukrainy z krayinamy YES shchodo peremishchenykh osib z Ukrainy [The genesis of the constitutional and legal foundations of Ukraine's cooperation with EU countries regarding displaced persons from Ukraine]. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1–2). pp. 54–75. <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-1-2-54-75> [In Ukrainian].
10. Mangora V. V., Telniuk S. R. (2022). Osoblyvosti realizatsiyi prava na pryulok hromadyanamy Ukrainy v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of the exercise of the right to asylum by citizens of Ukraine under martial law]. *Information and Law*. No. 4(43). pp. 129–138. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).270074](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).270074) [In Ukrainian].
11. UNHCR (2013). UNHCR Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law. *International Journal of Refugee Law*. Vol. 25. Issue 1. pp. 178–186. URL: <https://doi.org/10.1093/ijrl/eet007>

EDITORIAL OFFICE ADDRESS

(room 210) 15 Ushinsky St., Kyiv, Ukraine, 03151
tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, к. 210
тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

Підписано до друку 15.02.2024. Замовлення № __. Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 50 прим. Формат 60x84/16 Віддруковано ВД «Дакор» м. Київ, пр-т Берестейський, 56.
Свід. ДК № 4349 від 05.07.2012